

OnzeTaal 9

2016

“Grote gierende
grasdoedels!”

De taal van Roald Dahl

Stemkraakjes: nieuw
uitspraakverschijnsel

Hoe populariseer je
taalwetenschap?

Interview met Frank Jansen

Algemene Beschouwingen

Tien debattips om het nieuws te halen

Beschermvrouwe: H.K.H. Prinses Laurentien der Nederlanden

Raamweg 1a
2596 HL Den Haag
telefoon: 070 - 356 12 20
fax: 070 - 392 49 08
e-mail: info@onzetaal.nl
IBAN: NL61 INGB 0003 1101 00
BIC: INGBNL2A
Voor adreswijzigingen,
aanmeldingen en dergelijke:
administratie@onzetaal.nl

Taaladviesdienst: 0900 - 345 45 85,
ma-vr 9.30-12.30 uur (€ 0,90 per
minuut); e-mail: taaladvies@onzetaal.nl

Onze Taal op internet:
www.onzetaal.nl
(webredacteur: Raymond Noë)
Twitter: @onzetaal
Facebook: www.facebook.nl/onzetaal

Webwinkel Onze Taal:
www.onzetaalwebwinkel.nl

Taalpost en TLPST
Zie www.taalpost.nl en www.tlpst.nl;
redactie: Erik Dams en Marc van
Oostendorp

Woordpost en Woordspot
Zie www.woordpost.nl en
www.woordspot.nl;
redactie: Taaladviesdienst

Het maandblad *Onze Taal* (oplage
29.000) is een uitgave van het Genoot-
schap Onze Taal (opgericht in 1931).
Het genootschap stelt zich ten doel
op een toegankelijke manier informatie
en advies te geven over (de Nederlandse)
taal, te enthousiasmeren voor taal en
een podium te zijn voor discussie over
taalkwesties.
De bijdragen in het tijdschrift weer-
spiegelen niet noodzakelijk de mening
van de redactie.
Voor het overnemen van artikelen is
toestemming van de redactie nodig.

Onze Taal verschijnt tienmaal per jaar,
met een dubbelnummer in februari/
maart en juli/augustus.
Prijs los nummer € 6,- (excl. verzending).
Lidmaatschap (inclusief abonnement)
voor Nederland, Suriname, Aruba,
Curaçao en Sint-Maarten € 36,- per jaar;
België € 39,50; andere landen € 52,50
per jaar.
Digitale *Onze Taal* € 36,-; in combinatie
met 'papieren' abonnement € 50,-.
Prijs collectief abonnement: op aanvraag.
Opzegging van het lidmaatschap dient
te geschieden vóór 1 november; het
eindigt dan op 31 december.
Prijs voor CJP-houders € 29,50 per jaar;
opgave voor CJP'ers uitsluitend aan
Stichting CJP, Postbus 3572, 1001 AJ
Amsterdam of via www.cjpdeals.nl.
Voor mensen met een leeshandicap is
Onze Taal ook in elektronische vorm
beschikbaar. Inlichtingen bij Dedicon:
0486 - 486 486. *Onze Taal* wordt in
elektronische vorm voor brailleschrift
beschikbaar gesteld door de CBB.
Inlichtingen: 0341 - 56 54 99.

Redactie
Saskia Aukema
Peter-Arno Coppen
Jaap de Jong
Peter Smulders
Kees van der Zwan

Bureauredactie
Saskia Aukema
Raymond Noë
Eva van Wijk
Kees van der Zwan (eindredactie)

Vaste medewerkers
René Appel, Mariëtte Baarda, Hans
Beelen, Ton den Boon, Aaf Brandt
Corstius, Ann De Craemer, Frank
Dam, Gaston Dorren, Ype Driessen,
Matthias Giesen, Jan Erik Grezel,
Ingmar Heytze, Joop van der Horst,
Frank Jansen, Josje van Koppen, Hein
de Kort, Jan Kuitenbrouwer, Sterre
Leufkens, Berthold van Maris, Marten
van der Meulen, Folkert van der
Meulen Bosma, Guus Middag, Marc
van Oostendorp, Riemer Reinsma,
Ewoud Sanders, Nicoline van der Sijs,
Matthijs Sluiter, Erik van der Spek

Directie
Peter Smulders

Administratie
Heleen Bücker
Leonie Flipsen
Dhyana Pagie

Taaladviesdienst
Roos de Bruyn
Rutger Kiezebrink
Jaco de Kraker
Tamara Mewe
Lydeke Roos

Marketing
Paula Vrolijk-de Vries

Bestuur Genootschap Onze Taal
mr. G.C. (Gert) Haverkate, voorzitter
prof. dr. C.J.M. (Carel) Jansen, vice-
voorzitter
drs. L. (Livia) Verstegen, secretaris
drs. M.A. (Margot) Scheltema,
penningmeester
lic. M. (Martine) Tanghe

Ereleden
Wim de Bie en Kees van Kooten

Vormgeving: Manifesta, Rotterdam
(Karin Nas-Verheijen)
Druk: Habo DaCosta, Vianen

ISSN 0165-7828

**Het volgende nummer
van *Onze Taal* verschijnt
op 30 september 2016.**

Foto: Iris Vetter

“

Wat heb je aan al die
onderzoeksresultaten
als je geen zin hebt
om ze op te schrijven?

”

Frank Jansen (blz. 11)

4 Jaap de Jong

Hoe kom ik in het nieuws?

Tien debattips voor de Algemene Beschouwingen

10 Marc van Oostendorp en Kees van der Zwan

“De wetenschap is me te bang voor avontuur”

Frank Jansen over academici en populair-wetenschappelijk schrijven

16 Heidi Aalbrecht en Pyter Wagenaar

“Grote gierende grasdoedels!”

De taal van Roald Dahl

19 Marc van Oostendorp

Stemkraakjes op YouTube

Nieuw uitspraakverschijnsel ontdekt

Taalverandering

Alle leerlingen zeggen nu ‘Duitsleraar’.

Bladzijde 20

Blz. 13

En verder

- 14 Zonder lidwoord geen gezegde
- 20 *Duitsleraar*
- 24 Hoe noem je een drie-in-eenbestek?
- 25 “Ik lachte haar juist in, mama!”
- 29 Jaarvergadering Onze Taal 2016

Rubrieken en series

- 7 Reacties
- 8 Vraag en antwoord: tips, trainingen en test
- 15 Raarwoord: *pihi* en *pimu*
- 15 Iktionaire: eenzame wolf
- 18 Vertaald door ... Huberte Vriesendorp
- 18 Van Aaf tot z: Corsicaans
- 21 Woordsprong: *spinnen*
- 22 Dichtplaatsen: de vragende wijs
- 22 Taalpuzzel
- 23 Beeldspraak: spijltzwam
- 23 Proftaal: kan echt niet
- 24 Ype
- 25 De Craemer: de ziekte
- 27 Namen op de kaart: de koude kerk van Koudekerk
- 28 Webwinkel Onze Taal
- 30 Tamtam: actualiteiten en opinie
- 32 Boeken
- 33 Matthias Giesen
- 33 Lezer
- 34 Gesignaleerd
- 34 Taalergernissen
- 34 Trouwe leden
- 35 Taaltje!
- 36 Ruggespraak

Omslagillustratie: Studio Mals

Zó spreken dat de rumoerige Kamer luistert, en de media je citeren. Dat is de opgave van de Nederlandse politieke leiders tijdens de Algemene Beschouwingen. Over neologismen, flashmobs en machtige metaforen.

JAAP DE JONG

Hoe kom ik in het nieuws?

Tien debattips voor de Algemene Beschouwingen

Begin september zijn de verloven van de Nederlandse politieke leiders ingetrokken. Want de derde woensdag van september, de dag nadat de koning de Troonrede heeft uitgesproken, moeten zij hun beste toespraak van het jaar houden, tijdens de Algemene Politieke Beschouwingen. In dat zenuwslappende tweedaagse debat hebben ze de kans hun beleidsplannen zo aantrekkelijk mogelijk voor te stellen en de harten van hun kiezers te raken. Of ten minste de aandacht te trekken van de media. Reputaties worden dan gemaakt en gebroken.

Tijdens deze Algemene Beschouwingen mogen alleen de zestien fractieleiders van de Tweede Kamer en de premier spreken, onder leiding van de Kamervoorzitter. De grootste partijen mogen het langst spreken: de VVD en de PvdA elk veertig minuten, Norbert Klein van de fractie Klein maar vijf. Maar alle sprekers kunnen met scherpe – en vaak goed voorbereide – interrupties toch hun stempel op de beide dagen drukken.

Het antwoord van de premier tijdens de tweede dag duurt vele uren, kritisch onderbroken door de oppositieleiders. De overige ministers in ‘vak K’, waar de leden van het kabinet zitten, moeten zwijgen en luisteren, net als de burgers op de publieke tribune.

Wat kunnen de sprekers en hun speechschrijvers – en vooral ook de nieuwe leider van de ChristenUnie, Gert-Jan Segers, en de nieuwe Kamervoorzitter, Khadija Arib – opsteken van de ervaringen van de Algemene Beschouwingen in

2015? Een verzameling van tien beproefde retorische technieken om het debat te bepalen en het nieuws te halen.

1. Beeldspraak

De prins onder de stijlmiddelen is de goedgeplaatste beeldspraak. Terug naar 2015. D66-fractieleider Alexander Pechtold maakt met een uitgewerkt beeld zijn standpunt duidelijk dat CDA-leider Sybrand van Haersma Buma zich er de afgelopen periode politiek gemakkelijk van af heeft gemaakt:

Het hele voorjaar hebben we daar staan ploegen, hebben we daar staan rooien, hebben we daar in die bomen alles staan doen, dit en dat. We hebben die hele tuin op orde. De tuinstoelen worden buitengezet en Buma zegt dan: ‘Nou, ik ga wel zitten.’

Het beeld van de luie tuinman Buma werkt op de lachspieren van de aanwezigen en het zou gaan rondzingen in de media. Buma moet nu eens eindelijk mee gaan doen en politieke verantwoordelijkheid nemen, is de boodschap.

Ook Emile Roemer (SP) spreekt in beelden: “Wat de PVV steeds doet, is bommen gooien op een kruivat, maar vervolgens wegstaren als een vluchtelingenstroom ontstaat.” En Tunahan Kuzu (Groep Kuzu/Öztürk, tegenwoordig DENK) begint en eindigt zijn betoog met dezelfde vergelijking: “Het kabinet is een soort uitgetelde smartphone. De accu is op en de telefoon moet voortdurend aan de voe-

De media verdringen zich voor 'vak K'.

ding. Wat ons betreft mag de telefoon worden ingeruild voor een nieuw model.”

Geert Wilders (PVV) verwijt premier Mark Rutte dat hij in een sprookjeswereld leeft en alleen nog maar omringd is door “klappende socialisten en andere dwaallichten”. Rutte ruikt zijn kans met een spitsvondige en veelgeciteerde jij-bak, waarin hij aansluit op het beeld van Wilders:

Ik heb gelezen dat de favoriete attractie van de heer Wilders in (...) de Efteling de Droomvlucht is. (...) Dus wie leeft er hier in een droomwereld? Het geeft geen pas de indruk te wekken dat dit probleem met een simpele penne-streek of een simpel voorstel kan worden opgelost. Dat is echt illusiepolitiek.

2. Neologismen

Naar een neologisme als dat *illusiepolitiek* van Rutte zijn politici altijd op zoek. Een meester in het introduceren van nieuwe woorden en samenstellingen is Geert Wilders (eerder berucht van zijn *kopvodden-taks*). In 2015 trakteert hij zijn gehoor op *testosteronbommen* ('jonge, mannelijke asielzoekers'), *asieltsunami* en *asiel-shoppen*. Ook zijn typering *nepparlement* raakt een snaar.

Roemer varieert op het succesvolle neologisme *plofkip*: “Ouders en leerlingen, docenten en studenten, ze willen minder managers en meer zeggenschap. Ze willen geen plofklassen maar een goed contact tussen leerling en docent.” En hoe maak je je afkeer van de voorgestelde begroting navoelbaar? Kuzu probeert het met *fopspeenbegroting*. Arie Slob (ChristenUnie) gebruikt eerst het woord *houtjetouwtebegroting* en zegt even later: “Het is een heuse feestbegroting geworden, al wordt het niet meer zo genoemd. Het geld klotst over de drempels van de Trêveszaal.”

Diederik Samsom: “Toen vielen er banken om, nu verdrinken er mensen.”

3. Namenspel

De naam van een tegenstander koppelen aan een begrip levert vaak ook extra aandacht op – dat gebeurde een paar jaar geleden met de ‘Bos-belasting’ en dáárvoor met ‘het kwartje van Kok’. VVD’er Halbe Zijlstra probeert in 2015 met een tomatentruc tegelijkertijd de ‘groene’ Marianne Thieme (Partij voor de Dieren) en Emile Roemer (leider van de SP, de partij die sinds jaar en dag de tomaat als symbool voert) op de kast te krijgen:

Zo heb je op het door mevrouw Thieme gewenste biodynamische open veld in Spanje zestig liter water nodig om een kilo tomaten te kweken, terwijl je in het Westland voor een kilo tomaten, heerlijke Hollandse tomaten, vier liter water nodig hebt. Wat is nu duurzamer: de Thieme-

tomaten uit Spanje, of de kastomaten uit ons eigen Westland? (...) Stelt u zich nu eens voor: de tomaat als symbool van vooruitgang en vooruitstrevendheid ... [geroffel op de bankjes] ... in plaats van stilstand en protest.

4. Herhaling

Herhaling is al heel lang een sterk middel om duidelijk te maken dat je iets belangrijk vindt. Als Rutte stelt dat Pechtold “de boel de boel laat”, reageert Pechtold met een zogenoemde anafoor, een parallel opgebouwde zin die steeds begint met dezelfde woorden en die zijn argumenten kracht bijzet. Ook de ingelaste drieslag (Pechtold noemt drie soorten budgetten) en de retorische slotvraag hebben een versterkend effect:

Dat zegt een premier die een raming maakt voor volgend jaar waarin er minder asielzoekers komen. Dat zegt een premier die in zijn financiën zegt dat het met minder geld kan. Dat zegt een premier die in zijn vorige kabinet alle integratiebudgetten, participatiebudgetten en inburgeringsbudgetten heeft wegbezuinigd. Wie is hier nou met illusiepolitiek bezig?

5. Tegenstelling

Dé manier om je beleid te profileren is het af te zetten tegen dat van anderen en door contrasten te benadrukken en uit te vergroten. Zó uit Buma zijn ontevredenheid over het kabinetsbeleid: “De Haagse inkt van heel veel van de kabinetsplannen is inmiddels wel zo’n beetje droog, maar veel sectoren staat inmiddels het water aan de lippen.” Diederik Samsom (PvdA) spreekt over de financiële crisis toen en de vluchtelingen-crisis nu: “Toen vielen er banken om, nu verdrinken er mensen.”

Wilders maakt het punt dat Rutte en de andere partijen geen goede vertegenwoordiging vormen van de opvattingen van het volk, “de mensen thuis”: “Dat betekent dat het verschil tussen deze Kamer, dit nepparlement – want dat is het: een nepparlement! – en de mensen thuis levensgroot is.”

6. Opsomming

Wilders wil geen asielzoekerscentra meer in Nederland. In zijn speech somt hij een lijst met 62 plaatsen op waar zich op dat moment asielzoekerscentra bevinden:

- Daarom ga ik nu een voor een alle plaatsen opnoemen waar al asielzoekerscentra zijn. Alkmaar, Almelo, Almere, Amersfoort, Apeldoorn, Arnhem, Assen, Azelo, Baaksem, Bellingwolde, Bergen aan Zee, Breda, Budel, Budel-Dorplein, Burgum, Delfzijl, Den Helder, Doetinchem, Drachten, Dronten, Echt ...
- Öztürk (Groep Kuzu/Öztürk): Bingo!
- Wilders: Eindhoven, Emmen, Gilze, Goes, Grave, Gulpen-Wittem, (...) Zeist, Zweeloo en Zwolle.
- Pechtold (D66): En die danken we allemaal ... [Applaus.]

Wilders pareert de reacties uit de zaal door een volgende lijst tevoorschijn te halen: een geheime lijst.

DE POLITICUS THUIS...

Ditmaal van 120 gemeenten die op een of andere manier aan het onderzoeken zijn of zij in de toekomst asielzoekers kunnen opvangen. Wilders leest ook deze voor en maakt op een tergende maar retorisch knappe en veel geciteerde manier zijn punt voelbaar.

7. Concretiseren en persoonlijk maken

Slob gebruikt een voorbeeld van een asielzoeker die zelfs Wilders zou moeten willen toelaten; hij beschrijft de situatie zó concreet en levendig dat je die letterlijk voor je ziet.

Ik vroeg de heer Wilders of hij zich situaties kan voorstellen dat mensen wel worden toegelaten. Laat ik dan maar gewoon een voorbeeld geven. Op dit moment is er een situatie in Nederland van een meisje uit Oezbekistan dat terug moet en christen is. Zij zegt: dat land is ongelooflijk gevaarlijk voor christenen. Als we kijken naar de ranglijst van Open Doors, dat altijd bijhoudt waar christenvervolgung plaatsvindt, staat het land inderdaad in de top van landen die christenen vervolgen. Is dat dan een situatie waarin u zegt: zo'n meisje mag blijven? Of zegt u dan ook: wegwezen, je bent geen vluchteling?

Maar daar trapt Wilders – die deze techniek zelf ook vaak toepast, bijvoorbeeld in zijn verhalen over 'Henk en Ingrid' – niet in:

Al noemt de collega nog honderd voorbeelden: ik ga niet in op de casuïstiek. U kunt de truc gebruiken door er een of twee voorbeelden uit te halen

die ontzettend zielig zijn en dan te vragen: wat vind je daarvan? Mijn punt is dat wij in Nederland niemand meer kunnen toelaten.

8. Visual prop

Risicovol maar als het lukt zeer effectief is de zogeheten visual prop: het inzetten van een attribuut om je verhaal te versterken. Wilders toont een vervalst paspoort waaruit volgens hem blijkt dat het te makkelijk is om aan zo'n nepdocument te komen.

Ik heb hier een paspoort van de heer Mark Malek Ramadan Rutte. Ik houd even een kopietje omhoog, dan kunt u zien hoe hij eruitziet. (...) Een journalist – het is wel fair om zijn naam te noemen: Harald Doornbos, voor het blad *Nieuwe Revu* – heeft met de foto van onze minister-president een Syrisch paspoort aangevraagd. Binnen veertig uur had hij een echt paspoort en een echte identiteitskaart, alsof de heer Rutte, met een fakenaam, een Syriër zou zijn. Dit gebeurt duizenden keren per dag over de hele regio, lezen we in alle berichten. Zelfs op naam van de Nederlandse minister-president wordt er een afgegeven.

Het paspoort (zelfs in kopievorm) versterkte de nabijheid en echtheid van het geschetste probleem.

9. Flashmob

Een andere creatieve aandachtstrekker wordt toegepast door de ervaren SGP'er Kees van der Staaij. Hij maakt gebruik van een 'flashmob'; in dit geval gaat het om een groepje zangeressen dat tijdens het Kamerdebat in de hal naast de vergaderzaal plotse-ling het lied 'Amazing Grace' inzet. Van der Staaij vlecht het lied, de thema's muziek en de christelijke genade even later slim door zijn speech.

Mevrouw de voorzitter. Het is geen geheim dat de SGP-fractie geen bewonderaar is van de Amerikaanse president Obama. Onze sympathie gaat doorgaans meer uit naar de Republikeinen. Toch moet ik zeggen dat Obama ons kort voor de zomer positief verraste. Het was geen speech, het was geen wet, het was geen plan, maar hij zong een lied: het wereldberoemde 'Amazing Grace'. Het filmpje daarvan werd wereldwijd een hit.

Daarna komt hij nog zesmaal terug op 'Amazing Grace' in zijn toespraak, om te eindigen met:

Tot slot wens ik de leden van het kabinet, maar ook onze medeparlementariërs van harte kracht, wijsheid en Gods zegen toe voor het nieuwe parlementaire jaar, en bovenal Amazing Grace!

Net als eerdere jaren slaagt Van der Staaij erin om na een lange dag debatteren zijn boodschap onder de aandacht te brengen van de Kamerleden, het publiek op de tribune en van de media.

Ten slotte

Ook te overwegen is natuurlijk techniek 10: een echt goed inhoudelijk voorstel doen. <

'Komorebi' – in het Nederlands: 'zonneharpen'.

Zonneharpen

ANNEKE DE HAAN-COUZY - BENNEKOM

De junicolumn van Ann De Craemer gaat over 'onvertaalbare' woorden in andere talen: woorden die geen equivalent in het Nederlands hebben, en die we dus moeten omschrijven. Zo heeft ze het over "het Japanse *komorebi* voor 'het zonlicht dat in stralen door het bladerdek valt'". Maar hiervoor hebben wij in het Nederlands wel degelijk een woord, namelijk *zonneharpen*. Van Dale omschrijft het woord als "in duidelijk afgescheiden bundels waargenomen zonnestraling, zoals die zich vaak bij op- of ondergaande zon in bosven voordoet".

Van hiero tot Caïro

J.D. WIEGMAN - ALPHEN AAN DEN RIJN

In de aprilaflevering van zijn rubriek 'Namen op de kaart' vraagt Riemer Reinsma zich af waarom de uitdrukking *van hier tot Tokio* luidt, en niet bijvoorbeeld *van hier tot Melbourne*. Melbourne ligt immers verder weg. In de rubriek 'Reacties' in het juninummer oppert Robert de Roos dat voor Tokio is gekozen vanwege de alliteratie en het binnenrijm: dat bekt lekkerder.

Verderop in dezelfde brievenrubriek beschreef de heer

J. Crezee hoe iemand langgeleden riep: "Meneer, ik hoop dat u een staart krijgt van hier tot Caïro en jeuk aan het puntje." Dan kan de vraag weer zijn: 'Hoezo Caïro?' Nu hoor ik om mij heen nogal eens mensen 'hiero' zeggen in plaats van 'hier', dus ook in dit geval zou het 'lekker bekken' de verklaring kunnen zijn: 'van hiero tot Ca-iro'. Op internet zijn ook enige voorbeelden van dit gebruik te vinden.

Met stoom en kokend water

JAN VERBEEK - LOCHEM

In de juniaflevering van de rubriek 'Taalergernissen' schrijft Ben Simmelink over de uitdrukking *met stoom en kokend water*. Hij vermoedt dat de uitdrukking afkomstig is uit de schoonmaakbranche en iets als 'grondig' betekent, en ergerd zich aan diverse bronnen die de uitdrukking gebruiken in de betekenis 'rigoureuus' of 'in hoog tempo'. Welnu, ik ken de uitdrukking al sinds mijn jeugd in Enschede in de betekenis 'heel snel'. De uitdrukking was daar heel gebruikelijk.

Piramide

GERT M. KNEPPER - LEERSUM

Een kleine kanttekening bij de overigens zeer leeswaardige tekst van Hans Bee-

len en Nicoline van der Sijs over Egyptische woorden in het Nederlands (rubriek 'Woordsprong', juninummer *Onze Taal*). Volgens de auteurs leerden de Grieken de piramide van Cheops kennen "nadat Alexander de Grote in 332 v.Chr. Egypte had veroverd", en gebruikten ze voor het desbetreffende bouwwerk het woord *puramis*. Maar al halverwege de vijfde eeuw v.Chr. bezocht de Griekse schrijver Herodotus van Halicarnassus Egypte, inclusief de piramide van Cheops. In zijn *Historiai* geeft hij een uitgebreide beschrijving van de bouw ervan. En uit het feit dat hij in zijn boek nergens hoeft uit te leggen wat een 'puramis' eigenlijk was, kunnen we opmaken dat het voor zijn lezers toen al een bekend begrip moet zijn geweest. Dat is ook niet zo vreemd, want de Grieken hadden al vanaf de zevende eeuw v.Chr. een handelspost in Egypte. De bekendheid van de Grieken met de piramide van Cheops én de entree van het woord *puramis* in de Griekse taal kunnen dus goed al uit die periode stammen.

Woordspelingen met andere talen [1]

JAAP VAN DER VEEN - EMMEN

Riemer Reinsma schrijft in het juninummer in zijn artikel 'From Russia Witlof' over woordspelingen met andere talen in slogans en bedrijfsnamen. Het gaat daarbij bijna altijd om het Engels, maar ook met andere talen wordt gespeeld. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de vrachtwagens van het betonbedrijf Kijlstra, met daar-

Foto: Hans van Wijk

Reacties naar:

redactie@onzetaal.nl, of

Redactie *Onze Taal*, Raamweg 1a, 2596 HL Den Haag.

Formuleer uw reactie kort en bondig, bij voorkeur in niet meer dan 250 woorden.

op de tekst "C'est le béton qui fait la musique".

Woordspelingen met andere talen [2]

MAARTEN LEGÈNE - AMSTERDAM

Riemer Reinsma schrijft in het juninummer in zijn artikel 'From Russia Witlof' over Nederlands-Engelse woordspelingen. Een fraai maar waarschijnlijk onbedoeld voorbeeld hiervan kwam ik jaren geleden tegen toen *de Volkskrant* op de economiepagina een stuk plaatste onder de kop "In Engelse staal tijdelijk rust". Ik liet die kop aan mensen in mijn omgeving lezen, maar niemand merkte er iets aan op – en ook *de Volkskrant*-redacteur die de kop onder handen heeft gehad zal niet gezien hebben dat *rust* het Engelse woord is voor 'roest'.

Aesopus

G.J. REUSSIEN - HEILOO

De Taaladviesdienst geeft in de juniaflevering van de rubriek 'Vraag en antwoord' uitleg over het ontstaan van het spreekwoord 'De druiven zijn zuur', dat wordt toegeschreven aan de Griekse dichter Aesopus. Volgens de tekst leefde hij van ongeveer 560 tot 620 voor Christus, maar dat kan alleen als hij terug in de tijd geleefd heeft. De jaartallen hadden dus andersom moeten. <

SPREEKWOORDELIJK

Illustratie: Matthijs Sluiter

Barbertje moet hangen

“Het ging hier alleen maar om: hoe kunnen we Barbertje laten hangen?”, zo sprak de Limburgse politicus Jos van Rey in juli van dit jaar, toen hij terechtstond vanwege corruptie. Wat bedoelde hij daar precies mee? En wie is die ‘Barbertje’?

‘Barbertje moet hangen’ is een uitdrukking waarmee bedoeld wordt: ‘iemand moet de schuld krijgen, of hij/zij het nu gedaan heeft of niet’.

We danken deze uitdrukking aan *Max Havelaar*, de beroemde roman van Multatuli uit 1860. Voorafgaand aan het echte verhaal staat een korte tekst (door Multatuli omschreven als “Onuitgegeven Tooneelspel”), die begint met een dialoog tussen een gerechtsdienaar en een rechter:

- Mynheer de rechter, daar is de man die Barbertje vermoord heeft.
- Die man moet hangen. Hoe heeft hy dat aangelegd?
- Hy heeft haar in kleine stukjes gesneden, en ingezouten.
- Daaraan heeft hy zeer verkeerd gedaan. Hy moet hangen.

Vervolgens komt de man in kwestie, Lothario geheten, aan het woord. Hij beweert dat hij een goed mens is, en geen moordenaar. Sterker nog: enkele ogenblikken later komt Barbertje zelf opdagen, levend en wel. De rechter concludeert dat Lothario haar inderdaad niet vermoord heeft, en ook niet ingezouten, maar acht de man wel “schuldig aan eigenwaan” – omdat hij zichzelf een goed mens vindt – en besluit dat hij daarom toch moet worden opgehangen.

In totaal zegt de rechter wel vijf keer dat de beklagde (de man dus) moet hangen. Desondanks is de uitdrukking in onze taal verankerd geraakt in de vorm ‘Barbertje moet hangen.’ Een verklaring hiervoor is waarschijnlijk dat de naam Barbertje een paar keer in de tekst wordt uitgesproken en de naam Lothario geen enkele keer.

Deze persoonsverwisseling moet trouwens al vrij snel na het verschijnen van *Max Havelaar* zijn ontstaan. In 1879, dus nog geen twintig jaar later, is namelijk al de zin “Barbertje moet hangen” in een krant aangetroffen (om precies te zijn in het *Soerabaijasch Handelsblad*, dat in het toenmalige Nederlands-Indië verscheen), en in 1881 een paar varianten daarop, zoals “De Indische bladen hebben (...) wel iets van Barbertje: zij moeten hangen!” en kortweg “Barbertje hangt.” Blijkbaar sprak Barbertje in de volksmond dus meer tot de verbeelding dan Lothario.

Mais/maïs

Wat is de juiste spelling: *mais* of *maïs*?

Beide spellingen zijn juist. Dat komt doordat het woord op twee manieren kan worden uitgesproken: als ‘majs’ (één lettergreep) en als ‘ma-ies’ (twee lettergrepen). Die tweelettergrepige uitspraak, die vooral in België voorkomt, wordt uitgedrukt met een trema. Een trema dient namelijk om in combinaties van twee klinkers aan te geven dat de tweede klinker het begin van een nieuwe lettergreep is. (Dat is alleen nodig als je die klinkercombinatie ook als één geheel zou kunnen lezen, zoals *ai*.)

Het woord *mais/maïs* komt van het Spaanse woord *maíz*, dat als twee lettergrepen wordt uitgesproken: ‘ma-iez’. Het komt sinds de zestiende eeuw in het Nederlands voor. Volgens historische woordenboeken werd het in de zeventiende eeuw soms al als één lettergreep uitgesproken. Toch heeft eeuwenlang alleen *mais* in de woordenboeken gestaan; het heeft tot 2005 geduurd voordat ook *maïs* officieel werd toegestaan: in dat jaar verscheen er een nieuwe editie van het Groene Boekje, waarin beide spellingen werden vermeld. De variant *maïs* was overigens al wel opgenomen in de *Spellingwijzer Onze Taal* (1998).

Foto: Roxichka25 / 123RF

‘Mais’ of ‘maïs’?

Ook *maizena/maizena* mag sinds 2005 op twee manieren worden geschreven.

Kennis van/over

Wat is juist: *kennis van een onderwerp* of *kennis over een onderwerp*?

Het is allebei juist, maar er is een betekenisverschil. *Kennis van* is juist als het gaat om datgene wat iemand weet over een bepaald onderwerp. Bijvoorbeeld: ‘Voor deze functie is diepgaande kennis van technische installaties vereist’, of: ‘Zijn kennis van het Engels is heel groot.’

Kennis over gebruik je als er iets wordt gezegd over wat er in het algemeen bekend is over een bepaald onderwerp (vaak in wetenschappelijk opzicht): ‘De kennis over zwaartekrachtgolven is het afgelopen jaar flink toegenomen’, ‘In de negentiende eeuw stond de kennis over medische onderwerpen nog in de kinderschoenen.’ Overigens is *kennis van* in die betekenis ook mogelijk, maar de variant met *over* is een stuk gebruikelijker.

Een moeder van elf

Is het correct om het over ‘een moeder van elf’ te hebben als je een moeder van elf kinderen bedoelt?

Het is taalkundig niet onjuist, maar het kan wat ongelukkig overkomen. *Een moeder van elf* kan namelijk ook een meisje aanduiden dat op elfjarige leeftijd al moeder is geworden.

De constructie *een moeder van vier/zes/elf* komt geregeld voor als verkorting van *een moeder van vier/zes/elf kinderen*. Dit gebeurt vooral in koppen van nieuwsberichten, omdat daarin altijd naar zo kort mogelijke formuleringen wordt gezocht. Grammaticaal valt er weinig tegen in te brengen: het

Foto: Geheugen van Nederland

‘Een vader en moeder van elf?’

is bepaald niet ongewoon om veelvoorkomende woordcombinaties in te korten – denk aan *tien over negen* (een verkorting van *tien minuten over negen*), *dat is helemaal uit* (= dat is helemaal uit de mode) en uiteraard *een meisje van elf* (= een meisje van elf jaar).

Een moeder van elf is dus niet per se fout, en de context zal doorgaans uitwijzen dat het om een vrouw met elf kinderen gaat. Toch zouden we die formulering liever niet gebruiken: voor veel mensen klinkt het enigszins onbeholpen of dubbelzinnig.

Moeë/moeie/moede

Als je *moe* vóór een zelfstandig naamwoord zet, hoe verbuig je het dan? *De moeë vrouw?* *De moeie vrouw?* *De moede vrouw?* Of nog iets anders?

Volgens de meeste naslagwerken is in elk geval *de moeë vrouw* juist, maar er zijn er ook die *moeie* of *moede* vermelden. Op alle drie valt wel wat af te dingen: *moeë* is lastig uitspreekbaar en oogt wat moeizaam, *moeie* is in de gesproken taal ontstaan en kan daarom wat informeel overkomen, en *moede* is een nogal verouderde vorm. In de praktijk wordt vaak gekozen voor het synoniem *vermoeide*: *de vermoeide vrouw*.

Toen we onze Twittervolgers naar hun voorkeur vroegen, sprak van de 1300 respondenten 50 procent een voorkeur uit voor *moeie*, 28 procent voor *moede* en 22 procent voor *moeë* – als we de mensen die voor *vermoeide* zouden kiezen, buiten beschouwing laten. De helft van de mensen lijkt dus weinig moeite te hebben met de van oorsprong spreektaalige vorm *moeie*. Zo vreemd is dat eigenlijk ook niet, want er wordt wel vaker een *i* ingevoegd om een woord makkelijker te kunnen uitspreken; denk bijvoorbeeld aan *koe-koeien*, *vlo-vlooiën* en *stro-strooien* hoed.

Ook de trappen van vergelijking zijn trouwens enigszins problematisch bij *moe*. Als vergrotende trap zijn *moeër*, *moeier* en *moeder* mogelijk, maar daaraan kleven dezelfde nadelen als aan *moeë*, *moeie* en *moede*; bovendien heeft

moeder ook al een heel andere betekenis. De overtreffende trap *moest* is weliswaar logisch gevormd, maar deze vorm is in de praktijk evenmin populair; eventueel kan *meest moe* gebruikt worden. Ook bij de trappen van vergelijking wordt daarom vaak gekozen voor vormen van *vermoeid*: *vermoeider* en *vermoeidst*.

TAALTRAININGEN

Voor de komende tijd staan de volgende taaltrainingen gepland:

- za. 17 september, Amsterdam: complete training spelling
 - za. 24 september, Amsterdam: praktische grammatica en leestekens
 - di. 4 oktober, Arnhem: complete training spelling
 - za. 12 november, Amsterdam: opfrustraining taalregels
 - di. 22 november, Arnhem: praktische grammatica en leestekens
- Leden van Onze Taal krijgen korting. Meer informatie en inschrijfmogelijkheden: www.onzetaal.nl/taaltrainingen of www.onzetaalwebwinkel.nl/taaltrainingen.

MEER TAALADVIES?

Direct antwoord op een taalvraag? De Taaladviesdienst is elke werkdag van 9.30 tot 12.30 uur bereikbaar op 0900-345 45 85 (zie ook het colofon). Op onze website worden bovendien ruim 2000 taalkwesties behandeld: www.onzetaal.nl/taaladvies.

Voor spellingkwesties kunt u ook terecht op onze spellingwebsite: www.spellingsite.nu. Daar is de schrijfwijze van tienduizenden woorden en namen te vinden, met bij elk woord uitleg over het hoe en waarom van die spelling.

A. Test uw spellingkennis

1. a. gelogenstraff
b. geloogenstraff
c. geloochenstraff
2. a. knickebocker
b. knickerbocker
c. nikkebokker
3. a. tatoeëring
b. tatouëring
c. tattoëring

B. Vergroot uw woordenschat

1. *amortisatie*
a. aflossing van schulden
b. klinische verliefdheid
c. plotseling verstijven van schrik
2. *riesling*
a. druif
b. pisaaltje
c. zwerfkei
3. *hudo*
a. Japanse vechtsport
b. wc in de buitenlucht
c. zeevis

C. Zoek de fouten

1. In hun eerste grote vakantieweek op een Zuid-Bayerse camping hadden de bebaarde hipsters vette weiswurstten gebrad op de skottelbraai voor hun kant en klare tippi.
2. De tweede week bivakeerden ze temidden van de pretentieuze jetsset in een überchic vijf sterren hotel op Ibiza, waar ze diverse exeptionele gerechten met kreeft en inkvisringen verorderden.

D. Extra

Hoe heet dit onderdeel van een bouwwerk: kraagsteen, pinakel, sluitsteen of steunbeer?

Foto: Wikimedia

De antwoorden vindt u op bladzijde 34 van dit nummer.

KORTE TAALTIPS

Teveel/te veel Als je *te* weg zou kunnen laten, is *te veel* met een spatie. Alleen in *een teveel* en *het teveel* is het aaneen. >> www.onzetaal.nl/teveel

Een paar Als *een paar* ‘enkele’ betekent, staat de persoonsvorm in het meervoud: ‘Er liggen een paar takken in de tuin.’ >> www.onzetaal.nl/paar

Bedoening Schrijf niet *bedoeling* als dat niet de bedoeling is: het is *een vrolijke bedoening*, *een drukke bedoening*, *een saai bedoening*, enz. >> www.onzetaal.nl/bedoening

Deze maand neemt *Onze Taal*-medewerker Frank Jansen afscheid van de Utrechtse universiteit. Interview met een taalwetenschapper die het populariseren als een hoofdtaak ziet.

MARC VAN OOSTENDORP EN
KEES VAN DER ZWAN

“De wetenschap is me te bang voor avontuur”

Frank Jansen over academici en populair-wetenschappelijk schrijven

Frank Jansen: “Het mooiste soort interview is misschien wel dat waaruit de interviewer verdwenen is. Je had vroeger in *Het Parool* een journalist, Willem Wittkamp, die zijn eigen vragen wegliefte en tussen grote aanhalingstekens alleen het verhaal van de geïnterviewde afdruckte. Maar verder vind ik het interview niet de meest verheffende of interessante vorm van wetenschapscommunicatie. Als iemand anders jouw woorden weergeeft, komt dat in feite neer op het uit handen geven van je verantwoordelijkheid. Toen

ik vijftientig jaar geleden in de *Onze Taal*-redactie zat, heb ik me ook verzet tegen interviews in het blad. Tevergeefs.”

“Mijn ideaal is dat wetenschappers zelf goed in staat zijn zich tot het publiek te wenden. Ik zou het mooi vinden als iedereen die tot doctor promoveert, zou leren zelf zijn of haar eigen onderzoek aan de man te brengen, zonder tussenpersonen. Wat vindt hij of zij het belangrijkste van het onderzoek? Wat het mooiste? Wat is meegevallen en wat tegengevallen? Net zoals promovendi in sommige univer-

Frank Jansen

Onlangs nam Frank Jansen (64) afscheid van de Universiteit Utrecht, waar hij sinds 1991 docent en onderzoeker Communicatie was bij de opleiding Nederlands. Hij hield zich daar vooral bezig met de stijl van zakelijke communicatie. Daarvoor was hij docent MO-A in Leiden en Amsterdam, docent taalkunde bij de lerarenopleiding in Tilburg, en universitair docent dialectologie in Nijmegen en taalbeheersing in Leiden.

Jansen vindt het belangrijk om over zijn onderzoek te schrijven in (populair-)wetenschappelijke media, en hij doet dat met verve: helder, animerend en met zichtbaar schrijfplezier. Vooral zijn beeldspraak is befaamd. Hij schreef in *NRC Handelsblad*, in *Ons Erfdeel*, maar vooral in *Onze Taal*, waarvan hij van 1986 tot 1998 ook redacteur was. In zijn artikelen beperkt hij zich niet tot zijn universitaire onderzoek. Hij ging in *Onze Taal* ook in op bijvoorbeeld de taal van de wijn, de eerste woordjes, scheldwoorden, de taal van verkoopprijzen, malapropismen en, recentelijk, de taal van 'de echte man'.

Jarenlang verzorgde hij een wekelijkse taalrubriek in de *TROS Nieuws-show*; hij verschijnt geregeld in de media om talige kwesties te belichten.

siteitssteden nu al voorafgaand aan de plechtigheid op een tafel moeten gaan staan om aan familie, kennissen en wie het maar horen wil uit te leggen wat de bedoeling is geweest.”

Stencil

“Wetenschapscommunicatie kan het best worden gedaan door de wetenschapper zelf. Maar sommige onderzoekers moet je hun resultaten echt ontfutse- len, en er zijn er die het totaal niet kunnen. Eigenlijk vind ik dat zij het dan toch maar moeten leren. Wat heb je aan al die resultaten als je geen zin hebt om ze op te schrijven? Pas als de uitkomsten zijn voorgelegd aan de mensen die het mogelijk ook willen weten, is het onderzoek echt gedaan. Want wie betaalt uiteindelijk al die wetenschap?”

“Je hoort de laatste tijd ook geregeld dat wetenschappelijk onderzoek in de media wordt opgeklopt. De communicatieafdeling van de universiteit haalt er iets aansprekends uit, maakt alles in het persbericht nog net wat mooier, en de krantenman verkort en verleukt het dan ook nog wat. Dat verschijnsel – ik heb er ooit met mijn studenten onderzoek naar gedaan – is nóg een reden om als wetenschapper de zaak in eigen hand te houden. Schrijf een stuk voor *Tekstblad* of *Onze Taal*, en als de media daar vervolgens mee aan de haal gaan, dan ligt in elk geval duidelijk vast wat werkelijk je bedoeling was.”

“Mijn doctoraalscriptie ging over het Zaanse dialect. Ik had een heleboel informanten, meisjes vooral, van de huishoudschool. Toen ik klaar was, heb ik een stencil gemaakt met de resultaten van mijn onderzoek – ik zie de stapel nog liggen. Die heb ik toen naar al die mensen gestuurd. Pas later hoorde ik dat niemand dat deed.”

Animeren

“Vroeger publiceerden verbazend veel bekende taalwetenschappers ook in de krant. De Utrechtse hoogleraar Henk Schultink (1924) schreef wekelijks stukjes in de *Nieuwe Rotterdamse Courant*. En de

Leidse hoogleraar C.F.P. Stutterheim (1903-1991) wist ook zijn wetenschappelijke artikelen zó te kruiden dat ze goed leesbaar waren. Zij beheersten beide manieren om over wetenschap te schrijven: voor collega's en voor andere mensen. Dat zijn echt twee verschillende dingen. Als je voor collega-wetenschappers publiceert, moet je dat zo droog en zakelijk mogelijk doen. Je hoeft de lezer niet te animeren, je moet hem de ruimte geven het op zakelijke gronden niet met je eens te zijn. Dat is iets heel anders dan het aantrekkelijke schrijven dat je voor het bredere publiek doet.”

“Voor die niet-wetenschappelijke manier van schrijven is tegenwoordig minder aandacht. De gemiddelde student leert eigenlijk alleen maar de strikt wetenschappelijke aanpak. Dat komt misschien doordat het academisch bedrijf angstig geworden is, bang voor wat buiten de regels valt. In Utrecht moeten er nu drie docenten onafhankelijk hun goedkeuring geven aan een bachelorscriptie. Vroeger liet ik studenten zelf op avontuur gaan. Betrek er ook stof bij uit andere vakken, zei ik dan. Dat levert dan niet per se zo veel op voor een wetenschappelijke publicatie, maar daar trok ik me niks van aan; zo'n scriptie diende haar eigen leerdoelen. Nu kun je je dat niet meer veroorloven. Studenten staan ook onder veel hogere druk, en moeten in een veel kortere periode veel meer doen.”

Eindeloos vijlen

“Het gevolg daarvan is dat de studenten ook bang zijn voor te avontuurlijke opdrachten. Ik wilde dit jaar in mijn laatste werkgroep de studenten laten kijken naar de manier waarop deelnemers aan de opiniepeilingen op de website van *Onze Taal* redeneren. Wat zijn hun stellingen en hoe ondersteunen ze die? Daar heeft geen enkele student op ingete-

“Pas als de uitkomsten zijn voorgelegd aan de mensen die het mogelijk ook willen weten, is het onderzoek echt gedaan.”

kend. Ze waren te bang om in het wild optredende redeneringen te toetsen aan een theorie over argumentatie. Liever wilden ze een experiment doen waarbij duidelijke procedurele richtlijnen konden worden gevolgd, met een resultaat dat van tevoren vastlag. Mijn collega's vonden de schrik van de studenten ook terecht: het zou heel moeilijk voor ze worden, zo'n onzeker onderzoek.”

“Behalve aan die wat starre houding is de verminderde aandacht voor populair-wetenschappelijk schrijven misschien ook te wijten aan iets anders: onderzoekers zijn tegenwoordig te druk bezig met allerlei andere eisen die ze zichzelf opleggen. Voor je carrière is het beter om een wetenschappelijk artikel te schrijven, en dat moet aan allerlei richtlijnen voldoen. Ik ben nu al maanden bezig om een

Foto: Iris Vetter

wetenschappelijk artikel dat ik schrijf helemaal goed te krijgen. De beoordelaars zijn heel precies, je moet eindeloos vijlen aan je resultaten en de manier waarop je ze formuleert. ‘Doe er nog maar een experimentje bij’, hoor je dan. En: ‘Hoe heb je gecheckt op de manipulatie?’ Ik heb zelf niet die neiging tot lang schaven en perfectioneren. Als ik het onderzoek heb gedaan, denk ik: ik ben blij dat ik nu weet hoe het zit – snel door naar het volgende.”

Temperament

“Vroeger deed ik nog wel mijn best om studenten ook anders te laten schrijven dan puur wetenschappelijk. Ik liet ze soms artikelen opsturen naar *Onze Taal*, maar jullie vertelden me toen dat er steeds meer aan moest worden gesleuteld. Dat kwam trouwens ook wel doordat de journalistieke eisen bij *Onze Taal* in de loop van de tijd hoger zijn geworden. Ook bij andere bladen is de mening over wat

“Duizendingendoekjes”

Frank Jansen schreef voor *Onze Taal* in de loop van de tijd zo’n tweehonderd stukken en stukjes. Sommige passages daaruit zijn gaan beklijven – zoals deze, die weleens in de media voorbijkomt als het weer eens gaat over politiek correcte verzachtingen, zoals *gekleurde medemens* in plaats van *neger*:

Voorstanders zien woorden als onze nieuwe rivierdijken, die de stromen van ons gedachtegoed stevig in bedwang houden. Maar woorden zijn geen dijken, het zijn duizendingendoekjes, die de gevoelswaarde opzuigen van de zaken waarop ze betrekking hebben.
(1995)

Andere citaten:

- Echte mannen nemen het woord niet, ze nemen de zaak zelf: een vrouw, of de leiding. Voor hen hoeft een relatie niet langdurig te marineren in empathische gesprekken, alvorens deze geconsumeerd kan worden.
(Over ‘De taal van de echte man’, 2016)
- “Op de 1888 meter hoge top word je beloond met een prachtig uitzicht”, staat er, en een lezer uit de grijze golf

denkt dan: dat wordt vanaf zeeniveau bijna twee kilometer omhoogklauteren. Totdat hij leest: “Bekijk het op je gemak met een kop koffie en natuurlijk warme Noorse wafels”, want dan beseft hij: o, als die Noren koffie en warme wafels tot daar kunnen brengen, zal hun dat ook wel met mij lukken.

De seniorengeheimtaal is een spelletje. De schrijver verstopt her en der in zijn tekst senioriteitssignalen, die de ouderen er op hun gemak weer uit vissen.
(Over ‘Ouderen aanspreken zonder ze zo te noemen’, 2012)

- Ik liep door de binnenstad van Utrecht naar mijn werk, als opeens in volle vaart een zilverkleurig VW Golfje (prollengewagen!) van achter me langs een halve meter voor me de stoep op rijdt en gierend tot stilstand komt. De donkerhuidige chauffeur (buitenlander!) stapt kwiek uit. Ik verloochen mijn ware aard, pas het model toe (eerlijk gezegd aanzienlijk geholpen door het feit dat ik toch naar adem moet happen) en vraag: “Weet u hoe erg u mij hebt doen schrikken?”
Dan gebeurt het. De man legt zijn arm om mijn schouders en zegt: “Dat spijt me vreselijk. Ik dacht dat u me gezien had.”
(Over een model voor geweldloze communicatie, 2003)

“Ik ken meer journalisten die in een razend tempo verbanden kunnen leggen dan onderzoekers.”

een leuk stuk is, flink veranderd. In elk geval: ik heb dat bewerken van hun artikelen nog een tijdje zelf gedaan, maar ook ik had er steeds meer werk aan. En ik ben geen fulltime-verloskundige van de artikelen van mijn studenten.”

“Tijdens mijn promotieonderzoek ontdekte ik dat de wetenschap alléén niks voor mij is. Ik heb collega's die pas opleven wanneer ze na een paar jaar alle literatuur over een onderwerp onder de knie hebben; ik zie daar de waarde wel van in, maar ik ben er niet voor in de wieg gelegd. Dat is een kwestie van temperament. Daarom heb ik na mijn promotie *NRC Handelsblad* een stuk aangeboden over mijn proefschrift, dat ging over syntactische constructies in gesproken taal. Ze reageerden daar verbaasd op, maar het beviel kennelijk wel, en zo is het toen verdergegaan. Er volgden meer stukken in de krant en in allerlei bladen. En later ben ik ook voor de radio dingen gaan doen, zoals een taalrubriek in de *TROS Nieuwsshow*.”

Wendingen

“Ik vind het prettig om alleen te zijn, en schrijven is daarvoor een goed excuus. Hoewel dat schrijven best moeizaam gaat, heb ik er veel plezier in om de lezer op te pakken, hem te confronteren met een onderwerp waarvan hij nog nooit heeft gehoord, en hem op een aangename manier naar een nieuw

punt te brengen. De lijn die ik dan volg, heb ik meestal niet van tevoren duidelijk voor ogen; mijn gedachten ontwikkelen zich gaandeweg, terwijl ik kennisneem van al het materiaal en alle stemmen die er zijn over de kwestie. Vervolgens gaat het erom goede anekdotes te vinden en die op de juiste plaats te zetten, mooie wendingen te bedenken, en er vooral ook voor te zorgen dat het een beetje geestig wordt.”

“Verder gebruik ik graag genummerde markeringen als *ten eerste*, *punt twee* en *het derde argument*. Dat ziet er schools en niet-leuk uit, maar de lezer blijkt er echt iets aan te hebben, en er meer door overtuigd te raken. Ik wil ook altijd wel één moeilijk woord in een stuk verwerken. In het artikel over de taal van de echte man dat ik deze zomer voor *Onze Taal* schreef, was dat bijvoorbeeld *lapidair*. De redactie vroeg vroeger weleens of zo'n ongewoon woord vervangen mocht worden, maar ze weten inmiddels dat het antwoord 'nee' is. Uit de context kan de lezer meestal wel opmaken wat zo'n woord betekent, en anders is het helemaal geen schande om het op te zoeken. Het heeft mogelijk een gezond effect op zijn woordenschat.”

“Heel belangrijk vind ik dat uit mijn artikelen een zekere persoonlijke betrokkenheid blijkt. In het stuk over de echte man wilde ik achter mijn naam tussen haakjes per se vermeld hebben: 'Drie zonen, twee kleinzonen'.”

“Misschien had ik wel journalist willen worden, maar daarvoor denk en schrijf ik niet snel genoeg. Ik ken meer journalisten die in een razend tempo verbanden kunnen leggen dan onderzoekers. Maar als ik dat zeg, sla ik de deur van de wetenschap wel heel hard achter me dicht.” <

NIEUW:

GENOOTSCHAP
OnzeTaal

Leestekens – dé interpunctiegids voor het Nederlands

Leestekens is hét boek voor iedereen die wil weten wanneer welk leesteken goed is:

- Wanneer gebruik je een komma?
- Komt de punt binnen de aanhalingstekens?
- Welke functies heeft een liggend streepje?
- Moet hier een dubbele punt of een puntkomma?
- Hoe gebruik je symbolen zoals €, & en %?

Leestekens is de volledigste interpunctiegids van het Nederlands, gemaakt door de taaladviseurs van Onze Taal. Het boek is te bestellen via www.onzetaalwebwinkel.nl.

De handdoek in de ring gooien

Zonder lidwoord geen gezegde

Wetenschappers bogen zich onlangs voor het eerst echt over de grammatica van uitdrukkingen. Dat leverde opmerkelijke inzichten op.

STERRE LEUFKENS

UNIVERSITEIT UTRECHT

Illustratie: Frank Dam

‘Nadat het ijs gebroken was, zetten ze samen eens flink de bloemetjes buiten.’ Wie Nederlands spreekt, weet dat deze zin niet over ijs gaat, en ook al niet over bloemen. Hij bevat twee uitdrukkingen, met figuurlijk taalgebruik. De betekenis is dus bijzonder, maar hoe zit het met de zinsopbouw? Een team taalwetenschappers uit Utrecht en Leuven, waar ik zelf ook deel van uitmaak, boog zich over de grammaticale eigenschappen van uitdrukkingen.

Een tukje doen

In het bestaande wetenschappelijke onderzoek naar uitdrukkingen ging het meestal over een handjevol Engelse voorbeelden.

Dat is zonde, want juist uitdrukkingen zijn de krenten in de taalpap: niet alleen elke taal, maar zelfs elk dialect heeft zijn eigen figuurlijke taalgebruik. Wanneer mensen in het Belgische Aalst bijvoorbeeld willen zeggen dat iemand een grote fout heeft gemaakt, dan zeggen ze ‘Hij schoot ne metten’, letterlijk vertaald ‘Hij schoot een jong kalf.’

Ook de uitdrukking *de Battemse kranten lezen*, uit Deventer, geeft een vrolijk inkijkje in de couleur locale. Die betekent zoveel als ‘een tukje doen’. Battem is de Deventerse naam voor het nabijgelegen dorpje Bathmen.

Het nieuws is daar blijkbaar zo saai dat je erbij in slaap valt.

We maakten dankbaar gebruik van deze enorme taalschat: we doorzochten woordenboeken van veertien dialecten, zowel Nederlandse als Vlaamse, en haalden daar in totaal meer dan vierduizend uitdrukkingen uit. Daarvan bestudeerden we de grammatica. Dat was nieuw, want taalwetenschappers dachten lang dat alleen de kernwoorden van de uitdrukking (*bloemetjes* en *buitenzetten*) verantwoordelijk waren voor de figuurlijke betekenis van de zin.

Bak viooltjes

Inderdaad kun je een uitdrukking in verschillende soorten zinnen tegenkomen. Zowel een vraagzin (‘Heeft Maurice nou alweer de bloemetjes buitengezet?’) als een zin in een andere tijd (‘Maurice zal de bloemetjes wel weer flink buitenzetten!’) interpreteren we automatisch figuurlijk. Maar de variant ‘Maurice zette bloemetjes buiten’ gaat opeens tóch over het in de tuin zetten van een bak viooltjes. Blijkbaar is *bloemetjes* plus *buitenzetten* niet voldoende, en letten luisteraars óók op de kleine, onopvallender woordjes in de zin.

We concentreerden ons op de rol van één zo’n woordje: *de*. Gewoonlijk gebruik je dat om aan te geven dat er iets bekends volgt.

Vergelijk ‘Ik ga een auto kopen’ (= een willekeurige auto) maar met ‘Ik ga de auto kopen’ (= een bekende auto, waar je het al over hebt gehad).

Dat werkt ook zo in vele van de onderzochte uitdrukkingen, zoals die uit Aalst over de gemaakte fouten. Daarin kun je het lidwoord *ne* (‘een’) rustig vervangen door *de*, zolang het om een bekende fout gaat: ‘Elk jaar schiet Maurice de(zelfde) metten!’ betekent dat Maurice steeds dezelfde fout maakt. Het woordje *de* heeft dus zijn normale betekenis: *ne metten* is een willekeurige fout, *de metten* een bekende.

Pas op!

Er blijkt echter ook een groep uitdrukkingen te zijn waarvoor speciale regels gelden. De Deventerse uitdrukking over de Battemse krant is daar een voorbeeld van: de figuurlijke betekenis ervan verdwijnt zodra je er ook maar iets aan verandert, bijvoorbeeld wanneer je zegt: ‘Ik ga een Battemse krant lezen.’ We denken dat het woordje *de* in zulke uitdrukkingen een signaal is voor een figuurlijke betekenis. In *de Battemse kranten lezen* is er namelijk niks bekends te bekennen – er bestaat niet eens een lokale krant in Bathmen. In zo’n geval werkt *de* als een uitdrukkingsalarm: ‘Pas op, neem dit niet letterlijk!’ Zonder dat alarmsignaal heb je dan ook geen uitdrukking.

Ook in onderstaande uitdrukkingen heeft *de* zijn alarmfunctie. Kijk maar wat er gebeurt als je er *een* van maakt. Dan vat je de zin al snel letterlijk op:

- Zij heeft thuis de broek aan.
- In dat bouwproject moest Joop steeds de kar trekken.
- Na vijf rondes gooide de bokser de handdoek in de ring.
- Na tien jaar wees ze hem eindelijk de deur.

En zo kan een klein woordje als *de* het verschil betekenen tussen het aanwijzen van de uitgang, en een verbroken relatie. <

Pihi en pimu

Gisteren bevond ik mij zomaar midden in een volière vol vreemde vogels. Ik las het lange gedicht 'Zone' van de Franse dichter Guillaume Apollinaire (1880-1918). Daarin vult de lucht zich opeens "met grote zwaluwwolken", er vliegen raven en valken en uilen aan, even later gevolgd door ibissen, flamingo's en maraboes uit Afrika, de grote vogel Roc uit *1001 Nacht*, een adelaar, een kleine kolibrie uit Amerika, en "uit China komen lange lenige pihi's / die altijd twee aan twee en met één vleugel vliegen". De pihi's? Ook in het Frans heten ze zo: "De Chine sont venus les pihis longs et souples / qui n'ont qu'une seule aile et qui volent par couples." Ze komen in de ornithologische naslagwerken niet voor. In de woordenboeken ook niet. Maar Apollinaire-geleerden hebben het uitgezocht. Het gaat om wonderlijke vogels. Ze hebben maar één vleugel. Ieder voor zich kunnen ze niet vliegen, maar samen naast elkaar wel, altijd in paren: het mannetje rechts, het vrouwtje links. Het moet een aandoenlijk gezicht zijn.

Apollinaire ontleende het gegeven aan een Chinees sprookje. In het Chinees bestaat de naam van de vogel uit twee elementen: *biyi* ('naast elkaar') en *niao* ('vogel'). Vermoedelijk heeft hij het eerste deel (*biyi*) omgezet in het Franse *pihi*.

De pihi, de zij-aan-zij-vogel, is familie van de pimu, de zij-aan-zij-vis, eveneens door Apollinaire in het Chinees aangetroffen en in een eigen gedicht verwerkt. De pimu's hebben maar één oog. Ook zij komen alleen in paren voor: het vrouwtje met haar ene oog links, het mannetje met zijn ene oog rechts. Zo zwemmen ze samen door de zee.

Een vogel en een vis die alleen in paren voorkomen: een mooi gegeven voor een gedicht, maar te mooi om waar te zijn, zou je denken. Toch duikt ook in de echte natuur soms familie van de pimu en de pihi op. Weleens zeeotters zien slapen? Ze drijven dan in het water, op hun rug, hand in hand – omdat ze bang zijn in hun slaap van elkaar weg te drijven. Je gelooft je ogen niet als je het filmpje op YouTube ziet. Zo kan het dus ook. Als iedereen af en toe naar slapende zeeotters zou kijken, hadden we geen Rijdende Rechter meer nodig.

GUUS MIDDAG

Zeeotters
zwemsapen
hand in hand.

Eenzame wolf

Zeg ...
- Ja?
- Die man van die aanslag, in Barcelona, weet je nog?
- O ja, die met die bijl?
- Ja, een Keltische vechtbijl, om precies te zijn.
- Hoeveel doden ook alweer?
Twintig?
- Tweeëntwintig.
- Dat was toch zo'n lone wolf?
- Ja, nou, in elk geval wel een zelfontbrander.
- Zelfontbrander?!
- Ja, zo noemen ze dat. Iemand die niet in een netwerk zit. Vaak zijn er wel signalen, maar die worden niet als zodanig herkend.
- Ik begrijp die term *lone wolf* nooit zo goed. De gewelddadige jihad is toch een wereldwijde ideologie, die aanslagen propageert? Als ik daar gehoor aan geef, dan ben ik daar toch onderdeel van? Of neem Breivik. Die opereerde wel in zijn eentje, maar hij zag zichzelf toch als onderdeel van een beweging?
- Je hebt gelijk. *Lone wolf* is een onhandige term. Het blijkt ook dat die zogenaamde lone wolves vaak toch hulp gehad hebben.
- Zo'n geïsoleerde, gefrustreerde scholier die de hele boel overhoopschiet, omdat hij heel kwaad en ongelukkig is, ja, dat kun je een lone wolf noemen. Maar zo'n solo-jihadist zou je eigenlijk een 'autonome agent' moeten noemen of zo.
- Ja, of een 'eenmanscel'.
- Maar goed, die gast met die bijl, in Barcelona?
- Ja?

- Daar begon jij over.
- O ja. Dat was een zogeheten herostratos-terrorist.
- Een wat?
- Een herostratos-terrorist. Dat is een nieuw type, een ondersoort van de lone wolf, zeg maar, genoemd naar Herostratos, je weet wel.
- Nee sorry, help me even.
- Herostratos stak de tempel van Artemis in brand, een van de zeven wereldwonderen, want hij wilde beroemd worden. En zijn straf was dat zijn naam nooit meer genoemd mocht worden. Die man van de aanslag in Nice, met die vrachtwagen, dat was er waarschijnlijk ook zo een. Om herostratos-terroristen niet te stimuleren moet je nooit hun naam noemen. Want daar gaat het ze om.
- Goh. Hoe weet jij dit allemaal?
- Was op televisie gisteren. Ze hebben ook vaak ggz-problematiek, bijvoorbeeld een stoornis in het narcistisch-psychopathische spectrum. En ze kunnen in een paar dagen radicaliseren, achter hun computer. En dan plakken ze er op het allerlaatste moment een IS-etiketje op.
- Dus dan heb je het niet over een geradicaliseerde moslim, maar over een geïslamiseerde radicaal.
- Precies.
- Dus zelfs als de islam er niks mee te maken heeft ...
- ... heeft hij er toch mee te maken.
- Juist, en in die gevallen is "Allahoe akbar!" dus meer een soort 'Ten aanval!' Of 'Banzai!'
- Ja. 'Dan liever de lucht in!'

JAN KUITENBROUWER

benullig en onsympathiek; het zijn barbaren die tv-kijken belangrijker vinden dan boeken lezen. “We hebben een prachtige grootbeeld-tv en jij moet zo nodig een boek! Je bent een verwend nest”, krijgt Matilda te horen.

Om te voorkomen dat zijn lezers zich zouden vervelen en daarom liever tv gingen kijken dan zijn boeken lezen, bedacht Roald Dahl nieuwe, bijzondere woorden, zodat zijn verhalen om meer redenen aantrekkelijk werden.

Roald Dahl gebruikte een keur aan taalfoefjes om nieuwe woorden te vormen en stijlmiddelen om zijn teksten speels en levendig te maken. Zijn Nederlandse vertaalster, Huberte Vriesendorp (die ook vertaalde onder het pseudoniem Harriët Freezer), gebruikte diezelfde middelen in een Nederlandse context. Wat kenmerkt de taal van Roald Dahls verhalen?

Grauwen en grommen

Roald Dahl was gek op klanknabootsende woorden, oftewel onomatopeeën, zoals “whizzpopping”, vertaald met “flitspoppen”, voor wat er gebeurt als er met een ploppend geluid lucht uit je achterste komt – iets wat je overkomt als je veel “fropkottel” hebt gedronken. Ook speelde Dahl graag op andere manieren met geluiden als hij nieuwe woorden verzoon. Sommige groepjes letters en klanken wekken bepaalde associaties. Zo gaan woorden die met harde geluiden beginnen, in het Nederlands bijvoorbeeld *gr-* en *kr-*, vaak over harde, onaangename dingen, zoals *grauwen* en *grommen*, *kraken* en *krijsen*. En woorden die beginnen met *gl-* en *sl-*, verwijzen vaak naar ‘glibberige’, ‘glijerige’, ‘slijmerige’ dingen. Dat heet ‘klanksymboliek’, en daarmee gaf Roald Dahl de lezers een hint voor wat de verzonden woorden in zijn boeken betekenen, zoals “sloeriblubber”.

Husseltaal

Nieuwe woorden en namen maakte Dahl ook door bestaande elementen met elkaar te combineren of ze te verdraaien. Mensenetende reuzen figureren in *De GVR* onder namen als “Bloedbottelaar” en “Kinderkauwer”, en in Dahls boeken smelten *gruwelijk* en *lelijk* samen tot “gruwlelijk”, *fantastisch* en *fabuleus* tot “fantabuleus”, en komen achtervoegsels

seld. Zo zegt hij “Dahls Chickens” als hij Charles Dickens bedoelt, en “landwuis” in plaats van *wand-luis*. De arme reus lijdt daar erg onder en noemt het zelf “allervreselijkste husseltaal”.

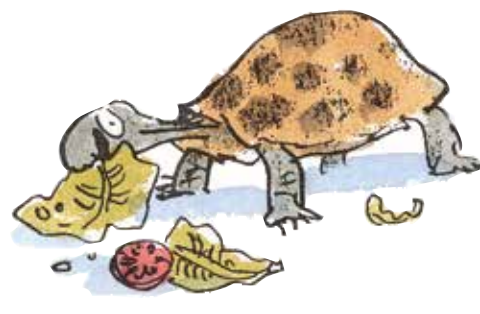
Woordspelletjes

Dat Roald Dahl plezier had in spelen met klank en woorden, blijkt ook uit het rijm en de woordspelletjes in zijn boeken. De Oempa-Loempa’s, bijvoorbeeld, hebben niet alleen een rijmende naam, maar barsten ook geregeld uit in gezang op rijm; denk alleen al aan hun anti-tv-lied hiervóór. Bovendien gebruikte Dahl veel beginrijm, oftewel alliteratie. Dat zie je al terug in namen van personages, zoals Willie Wonka, Bram Bokkepoet en de boeren Biet, Bolus en Bits, en in vermakelijke uitroepen, zoals “holhoofdige hamster”, “misselijke makreel” en “grote gierende grasdoedels!” Maar ook deed hij het in toverspreuken en om de sfeer van magie op te roepen, bijvoorbeeld wanneer Joris een geheimzinnige toverdrank maakt voor zijn grootmoeder: “Zie het borrelen, bubbelen, bruisen / Hoor het sissen, sputteren, suizen.”

Dahl maakte het overigens niet altijd even makkelijk voor zijn lezers; soms moet je woorden zelfs achterstevoren lezen, zoals in *Ieorg Idur*.

Ieorg Idur (IEORG IDUR)

Ed nedroow *Ieorg Idur* nekam leed tiu nav nee kuersrevot eid reeneppH tdnivtiu mo iduR ed daplilics retorg et nekam. Ed nedroow njiz nooweg ‘ieorg idur’ nerovetsrethca dlepseg. *Mevrouw Zilver pakte het papier en hield het voor zich. Dit is wat ze las: IEORG IDUR, IEORG IDUR/ DROW RETORG NE RETORGI – IEORG IDUR*

Uit: Roald Dahl woordenboek; illustratie: Quentin Blake

Roald Dahl laat kinderen nadenken over taal. Niet op een schoolse manier, maar gewoon terwijl ze een van zijn spannende verhalen lezen.

voor in woorden waarin je ze niet verwacht, zoals in “toffisch”. Ook hele uitdrukkingen husselde Dahl door elkaar, wat in de Nederlandse editie leidde tot “je laatste pijp uitblazen” in plaats van *je laatste adem uitblazen of de pijp uit gaan*. Vooral de GVR verhaspelt veel. En dan maakt hij ook nog spoone-rismen: versprekingen waarbij de klanken van verschillende woorden of woorddelen worden verwis-

Tips

Roald Dahl laat kinderen (en grote mensen natuurlijk) nadenken over taal. Niet op een schoolse manier, maar gewoon terwijl ze een van zijn leuke of spannende verhalen of gedichten lezen.

Het *Oxford Roald Dahl Dictionary*, waarvan het *Roald Dahl woordenboek* de op de vertalingen van Vriesendorp gebaseerde Nederlandse bewerking is, heeft niet alleen geprobeerd die taal te vangen, maar stimuleert kinderen met tips en opdrachten ook om net zo creatief te zijn met taal. Wie weet bedenken zij op die manier nieuwe woorden die over honderd jaar hun eigen woordenboek verdienen. <

Heidi Aalbrecht en Pyter Wagenaar verzorgden voor Van Dale Uitgevers de Nederlandse editie van het *Roald Dahl woordenboek*. Het woordenboek is te bestellen via *Onze Taal*. Zie blz. 28.

Wie vertaalt, loopt onvermijdelijk tegen de grenzen van de taal aan. In deze rubriek presenteert elke maand een vertaler zijn of haar weerbarstigste vertaalprobleem – en de uiteindelijke oplossing.

Huberte Vriesendorp

Wat is het grootste vertaalprobleem dat u bent tegengekomen?

Woordspelletjes die voor de hand liggen in de ene taal, zijn vaak onmogelijk in de andere. Met een goed voorbeeld daarvan werd ik geconfronteerd bij het vertalen van *The BFG* van Roald Dahl (in het Nederlands *De GVR*). De mensenetende reuzen in dat boek noemen mensen “human beans”, een grapje dat min of meer vanzelf voortvloeit uit het woord *human being*. Maar het Nederlandse *menselijke wezens* biedt geen aanknopingspunten. Een complicerende factor was de haastige spoed waarmee Dahls boeken altijd vertaald moesten worden (voor *Gruwelijke rijmen* kreeg ik destijds zelfs maar één week!).

Hoe hebt u het opgelost?

Zoals ik vaker deed in dit soort gevallen, gooide ik het probleem in de groep. Iedereen die ik kende, kreeg het voorgelegd: ander woord voor *menselijk wezen*, moet iets eetbaars zijn, moet voor kinderen herkenbaar zijn als een ander woord voor *mens*, en graag ook nog een beetje grappig. Nooit kreeg ik zo weinig reacties. Wat te doen? In het boek is het een belangrijk woord, dat vaak voorkomt. Uiteindelijk kwam ik uit bij *mensbaksels*. Geen onaardig woord, maar lang niet zo leuk als *human bean*. Het teleurstellende van vertalen in een notendop.

Maar nu komt het gekke! Er schijnt een Roald Dahl-woordenboek verschenen te zijn – in het Nederlands! Een boek met Nederlandse woorden van Dahl, die geen woord Nederlands sprak (waar ik gezien zijn vaak humeurige en pietluttige kritiek overigens heel blij mee was). Op de bladzijden hiervoor kunt u meer lezen over dit woordenboek, en wat staat er in dat artikel genoemd als een van Dahls o zo leuke woorden? *Mensbaksels*.

Huberte Vriesendorp (1940) vertaalde vrijwel alle kinderboeken van Roald Dahl in het Nederlands. Ook *Het geheime dagboek van Adriaan Mole 13 3/4 jaar* van Sue Townsend werd door haar vertaald, en de boeken van Lemony Snicket.

Foto: Raymond Noë

Van Aaf tot z

Corsicaans

“Z e schieten er op verkeersborden”, zei mijn broer toen ik deze zomer aankondigde dat ik naar Corsica op vakantie ging. Het leek me een wat overdreven bewering, ook al omdat mijn broer er nooit geweest was, en omdat hij houdt van wilde reisverhalen vertellen, ook over plekken die hij niet kent.

Maar na een dag rijden over de smalle weg van Bastia naar Cap Corse in het noorden was het duidelijk: ze schoten er op verkeersborden. Na nog een paar dagen rijden zagen we dat er gericht geschoten werd. Alle plaatsnamen staan in Corsica eerst in het Frans aangegeven, en eronder in het Corsicaans. Op de Franse namen was geschoten, op de Corsicaanse niet. Als er geen kogels voorhanden waren, hadden bewoners de naam met witte verf proberen te tipp-exen, wat een koddig gezicht was omdat het nooit helemaal was gelukt.

Van die Franse namen moesten ze niets hebben, dat was duidelijk. Een eiland is een eiland, en een eiland houdt vaak niet van het grote vasteland ernaast. Dat geldt trouwens ook vaak voor provinciën of kleine landjes die naast een groot land liggen.

Ik snap dat wel. Een eiland of een klein land zijn, dat is net zoets als een kind zijn. Dan moet je je wel afzetten tegen de grotere ander. “Yes we can” had onze snorkelleraar op zijn T-shirt staan, en daarop zag je het grote Frankrijk met de Corsicaanse vlag eroverheen.

Dat mensen in hun strijd om het grotere land te dissen vaak hun eigen taal zo belangrijk gaan vinden, ontroert me elke keer. Ik weet ook niet waarom. Misschien komt het doordat ik taal juist zie als iets ingewikkelds, iets wetenschappelijks, iets abstracts. En dat mensen, gewone mensen met een pot witte verf paraat in de achterbak van hun auto, hun taal zó liefhebben dat ze midden in de nacht verkeersborden gaan oververven of beschieten – dat vind ik lief. Al is het misschien wat agressief om die liefde te uiten met allerlei geschiet.

Het voornaamste wat het Corsicaans onderscheidt van het Frans, trouwens, is dat het meer *u's* bevat, zag ik al na een paar dagen. En het lijkt op het Italiaans. Italiaans met een overdosis *u's*. *Le cheval*, ‘het paard’, wordt *u cavaddu*. *Ajaccio* wordt *Ajacciu*. Het plaatsje *Nebbio* wordt *Nebbiu*, het plaatsje *Vico* wordt *Vicu*. En zo heb je in een week tijd Corsicaans geleerd. Gewoon een *u* erachter zetten.

Maar dat moet je natuurlijk nooit tegen een Corsicaan zeggen.

AAF BRANDT CORSTIUS

Stemkraakjes op YouTube

Nieuw uitspraakverschijnsel ontdekt

Bij Nederlandse en Vlaamse jonge vrouwen hoor je steeds vaker een merkwaardig kraakje in de stem. Heeft dat te maken met de Amerikaanse ‘vocal fry’?

MARC VAN OOSTENDORP

Beeld: YouTube

Vlogster Teske de Schepper heeft een ‘vocal fry’.

Om te weten hoe het Nederlands over vijftwintig jaar overal klinkt, moet je dezer dagen op YouTube zijn. Terwijl je op de bank zit met je tablet, kun je eindeloos luisteren naar hoe jonge twintigers nu praten als ze onder elkaar zijn. Duizenden, tienduizenden filmpjes zijn er inmiddels – eindeloos veel materiaal voor de thuisonderzoeker van het Nederlands van de toekomst.

Sinds een tijdje volg ik bijvoorbeeld Teske de Schepper, een 21-jarige zangeres en vlogster. Minstens één keer per week plaatst zij een filmpje waarin ze iets vertelt over haar leven; daarnaast maakt ze filmpjes waarin ze bijvoorbeeld live dropijs proeft, of een snoeppizza.

Ik ben vrees ik te oud om mateeloos geboeid te raken door Teskes muziek, en haar voorkeur voor zoetigheid onderschrijf ik ook niet per se enthousiast. Maar haar manier van praten heeft me nu al heel veel filmpjes laten uitzitten.

Frituurpan

Het allermooist aan Teske voor de taalliefhebber is haar kraakje. Aan het eind van sommige zinnen gaat ze met haar stem omlaag, zo laag dat haar stembanden beginnen te kraken, alsof ze een fractie van

een seconde even schor is geworden.

Toen ik dat de eerste keer hoorde, dacht ik: dus toch. Het kraakje is in Amerika decennia geleden voor het eerst opgemerkt bij jonge vrouwen, en het is er zowel in de wetenschappelijke literatuur als in de journalistiek al uitgebreid beschreven. ‘Vocal fry’ wordt het genoemd, ‘vocaal bakken’, omdat je even klinkt als het gespetter van een frituurpan. Het is vermoedelijk begonnen in Californië, maar inmiddels lijkt iedere ook maar enigszins hippe Amerikaan van onder de veertig zich het kraakje eigen te hebben gemaakt. Je hoort het tv-presentatoren bijvoorbeeld bijna allemaal doen.

In Nederland leek het nog niet aan te slaan – althans, dat dacht ik. Maar misschien is de generatie van Teske de Schepper er dus toch aan begonnen. Toen ik mijn observatie deelde (via een YouTube-filmpje natuurlijk, je wilt ook wat terugdoen), kwamen er al snel andere mensen die het ook gehoord hadden, en die me voorbeelden lieten horen. Niet lang daarna verscheen Paulien Cornelisse op tv, de vrouw die alles hoort, en die meldde het ook: Nederlandse jonge vrouwen doen aan vocal fry.

Dialectvormen

Er kwamen ook meldingen uit Vlaanderen. Een groep die vergelijkbaar is met de Nederlandse Teske kraakt er ook, zoals de Vlaamse Instagram-heldin Joy Thielemans, die er op tv zelfs om geïmiteerd wordt. Het gebeurt niet vaak dat Nederland en Vlaanderen allebei eenzelfde verandering ondergaan. Het Polder-nederlands is bijvoorbeeld in Nederland al twintig jaar te horen, maar heeft Vlaanderen nooit bereikt. In Vlaanderen ontstaat daarentegen een ‘tussentaal’, met allerlei dialectvormen in de standaardtaal, die geen enkele invloed heeft op Nederland.

Het is een wonderlijk verschijnsel. Waar komt het ineens vandaan? Heeft het iets te maken met de Amerikaanse vocal fry of ontstaat het toevallig parallel ook bij ons? Dat kunnen we de komende jaren allemaal vanaf de bank onderzoeken. Dankzij YouTube. <

De filmpjes die Marc van Oostendorp maakte over ‘vocal fry’ staan op zijn YouTube-kanaal, op de afspeellijst *De taal van vloggers*.

Duitsleraar

TON VAN DER WOUDEN

MEERTENS INSTITUUT

Op de middelbare school hadden we vroeger twee soorten leraren. We hadden aan de ene kant de 'wiskundeleraar', de 'gymnastiekdocent' en de 'scheikundejuf', die we met één enkel woord aanduidden. Bij de talen hadden we twee woorden nodig om de docenten te omschrijven: we hadden een 'leraar Duits', een 'docente Frans' en een 'juf Grieks'. Dat konden we niet in één term vatten. *Duitsleraar*, *Fransdocent* en *Grieksjuf* was voor ons gevoel helemaal geen Nederlands.

Maar de tijden veranderen, en de taal verandert mee. Tegenwoordig zeggen ze het gewoon wel. Ik denk dat ik het voor het eerst hoorde in 2006, uit de mond van mijn dochter die toen in de eerste klas van het vwo zat: "De Engelsleraar werd kwaad", en "De Fransdocent is stom." Mijn vrouw en ik probeerden het nog te corrigeren, maar het hielp niks. Dit voorjaar nog schreef ze in een mailtje: "Je bedoelt de Duitslessen?"

Voor onze ogen

Toen ik de combinatie van 'taal + functie' eenmaal had opgemerkt, hoorde ik die overal – zo gaat dat. Een informele enquête onder studenten en collega's in het onderwijs leerde me dat deze ontwikkeling al een jaar of vijftien aan de gang moet zijn, en ook al min of meer voltooid is voor deze generatie: alle

Illustratie: Matthijs Sluiter

leerlingen zeggen nu 'Engelsleraar'. De oudste gebruikers van woorden als *Engelsleraar* zijn volgens mij nu een jaar of dertig, terwijl geen enkele informant van boven de veertig dit soort woorden accepteert. We zien de taal hier voor onze ogen veranderen. Interessant, maar waarom zou het gebeuren?

Kleuterjuf

Even terug naar die wiskundeleraar. Die kun je ook 'leraar wiskunde' noemen, in twee woorden, hoewel dat misschien wat stijf en formeel klinkt. Dat gaat ook op voor de meeste andere docenten:

wiskundeleraar	leraar wiskunde
gymnastiekdocent	docent gymnastiek
scheikundejuf	juf scheikunde

Voor die docent Engels gold dus van oudsher dat die niet in de eerste kolom kon voorkomen (en die onmogelijkheid duiden we aan met een asterisk):

Engelsleraar*	leraar Engels
---------------	---------------

Maar als we even nadenken, zijn het de beroepsnamen uit de rechterkolom die uitzonderlijk zijn: allerlei andere functieaanduidingen kunnen alleen voorkomen als samenstelling:

kleuterjuf	juf kleuter*
tropenarts	arts tropen*
brigadegeneraal	generaal brigade*

Dat *Engelsleraar* niet kon, was een grote uitzondering, en de huidige opmars van dat soort termen is te danken aan ons streven de taal systematischer te maken. Doordat de grammatica van het Nederlands systematischer wordt, en een uitzondering uit de weg wordt geruimd, wordt de taal iets makkelijker. Daar kan geen Nederlandsdocent op tegen zijn. <

(advertentie)

Keurmerk Klantgericht Verzekeren

Meld u nu aan!

Word lid van het online consumentenpanel van het Keurmerk Klantgericht Verzekeren.

Helpt u ons om te beoordelen of uw verzekeraar u goed genoeg informeert? Het Keurmerk Klantgericht Verzekeren eist dat verzekeraars helder en duidelijk communiceren over hun verzekeringen. Of ze dat ook doen, kunt u het beste beoordelen. Word daarom lid van ons online consumentenpanel.

Met uw hulp kunnen we de informatie over verzekeringen écht verbeteren!

Meer weten of aanmelden? Ga naar:

www.keurmerkverzekeraars.nl/panel

Doe mee
en spaar of
win mooie
cadeaus!

In de rubriek
'Woordsprong'
maandelijks aandacht voor de
oorsprong van
allerlei woorden.

Spinnen

“Amsterdamse beurskan garen spinnen bij Brexit”, kopte *Het Parool* deze zomer daags na het Britse referendum. De oorsprong van de zegswijze *garen spinnen* ('profiteren, welvaren') ligt in de textielnijverheid: bij het spinnen wordt door het in elkaar draaien van losse vezels een lange, sterke draad gevormd. Spinnen is een van de oudste menselijke cultuurtechnieken. In een simpele vorm wordt een draad om een stok gewonden met behulp van een 'spinklosje', een draaiende steen met een gat erin. In Nederland zijn bij opgravingen spinklosjes gevonden die dateren uit de middeleeuwen (500-250 v.Chr.).

Het werkwoord *spinnen* is etymologisch verwant met *spannen*. Bij het spinnen werden de vezels onder spanning gezet. Ook het woord *spil* ('as') heeft met spinnen te maken. Een veel oudere vorm van dit woord is *spinla*; gaandeweg is de *n* onder invloed van de *l* verdwenen. Het woord-element *-la* betekende 'instrument'; het is hetzelfde als *-el* in *beitel* ('gereedschap om te bijten of snijden') en *sleutel* ('instrument om iets af te sluiten'). Een *spil* was oorspronkelijk dus een stuk gereedschap om mee te spinnen. Inmiddels is de betekenis danig verbreed.

Dieren

Behalve het werkwoord *spinnen* kennen we natuurlijk ook het zelfstandig naamwoord *spin*. Dit achtpotige diertje dat een web weeft, heet zo omdat het draden kan 'spinnen'. De Engelse benaming *spider* heeft trouwens dezelfde oorsprong als *spin*: deze gaat via het Middelenengelse *spither* terug op het Oudengelse werkwoord *spinnan*.

Zoals bekend is niet iedereen even dol op spinnen. Een geleerd woord voor spinnenvrees is *arachnofobie*. Behalve *fobie* ('angst') herkennen we in deze samenstelling de wetenschappe-

lijke benaming van de spinnen: *arachnida*, die teruggaat op het Oudgriekse woord voor spin: *arachne*. In de Griekse mythologie was Arachne de naam van een meisje dat voortreffelijk kon spinnen en weven, en door de afgunstige godin Athene werd veranderd in een spin.

En natuurlijk is er nóg een dier dat in verband kan worden gebracht met *spinnen*: de kat. Het vibrerende geluid dat die maakt als hij tevreden is, heet zo omdat het deed denken aan het snorren van een spinnewiel.

Het spinbedrijf heeft ook aan de wieg gestaan van allerlei bijnamen. De inwoners van het Groningse Winsum werden vroeger spottend 'spinsekken' ('spinzakken') genoemd, omdat zij het spingaren in grote zakken naar de stad plachten te brengen. Zo ook stonden de bewoners van Dessel in de Belgische provincie Antwerpen bekend als 'wolspinnen'.

Spinvis

In het Engels ontwikkelde het werkwoord *to spin* de specifieke betekenis 'snel laten ronddraaien', en deze is ook in het Nederlands beland, allereerst via de tennissport. In het *Algemeen Handelsblad* van 30 juni 1913 wordt over een Nederlands-Belgisch tennistoernooi opgemerkt: "Bovendien zit er in de slagen van de Belgen veel topspin, zoodat de ballen snel dalen." Bij topspin heeft de bal een naar voren draaiende beweging, waardoor hij duikt, en bij het stuiten harder doorschiet. Dezelfde betekenis vinden we terug in *spinvisser*, waarbij het kunstas door te draaien aan de molen van de hengel door het water schiet en de vis aantrekt. Spinvis is ook het pseudoniem van muzikant Erik de Jong; pas jaren nadat hij het had gekozen, ontdekte hij waar naar het werkelijk verwijst.

De Nederlandse natuurkundigen Samuel Goudsmit en George

Uhlenbeck gaven in 1925 de naam *spin* aan het verschijnsel dat elektronen om hun as lijken te draaien. Inmiddels is deze natuurkundige interpretatie achterhaald, maar voor de zogeheten impulsresonantie van elementaire deeltjes is de term *kernspin* in zwang gebleven. In Duitsland is *Kernspin* een gebruikelijk woord geworden voor wat in Nederland een 'MRI-scan' wordt genoemd.

Suikerspin

Suikerspin is weer een heel ander woord dat te maken heeft met spinnen. Om een suikerspin te maken, wordt suiker verhit en in een ronddraaiende machine gespoten. Bij het afkoelen ontstaan dunne draadjes die om een stokje worden 'gesponnen'. De lekkernij is in de negentiende eeuw in Amerika uitgevonden; bij de introductie in Nederland, in 1908, waren aanduidingen als *wattensuiker* en *eetbare suikerwatten* in omloop. Vanaf 1936 duikt de kernachtige term *suikerspin* in de kranten op en is het snoepgoed op kermissen en braderieën niet meer weg te denken.

Een van de recentste 'spinwoorden' is *spindoctor*: een adviseur die een politicus of partij in de media zo goed mogelijk uit de verf laat komen. In het Engels heeft het werkwoord *to spin* ook de betekenis 'ergens een draai aan geven, om de tuin leiden' ontwikkeld, en hierop gaat de minder vleiende aanduiding *spindoctor* terug, die in het Engels voor het eerst opduikt in 1984 en sindsdien ook in Nederland verbreid is geraakt. Nu een brexit onafwendbaar lijkt, kunnen sommige politici een spindoctor goed gebruiken. <

Illustraties: 123RF

Dichters zijn als de dood voor clichés, voor gemeenplaatsen. Om die te omzeilen gebruiken ze stijlfiguren, of zoals dichter Ingmar Heytze ze ook wel noemt: ‘dichtplaatsen’. In deze rubriek gaat hij er maandelijks naar op zoek.

De vragende wijs

Lange tijd is beweerd dat “Hebban olla vogala nestas hagunnan hinase hic enda thu wat unbidan we nu” de oudst bekende geschreven Oudnederlandse zin is. Sindsdien zijn er nóg vroegere concurrenten opgedoken. De regel zelf wordt inmiddels voor Oudengels versleten.

Dat mag allemaal zo zijn, het blijft een vragende versregel. En een slordige duitzend jaar later vragen dichters zichzelf, hun geliefden en hun lezers nog altijd het hemd van het lijf. We kun-

nen spreken van een zeer bestendige dichtplaats.

“Was dit nu liefde of liefdadigheid?”, weifelt een jonge Luuk Gruwez, terwijl de geliefden hun kleren weer aantrekken. Annie M.G. Schmidt stelt in het insomnische gedicht ‘Vier uur ’s morgens’ maar liefst zeven vragen, waaronder: “De uilen slapen niet, heb ik gelezen, / maar hoe krijg ik een uil in dit vertrek? / En ook dan nóg, al zou d’r eentje wezen / hebben we dan wel stof voor een gesprek?” Erik Jan Harmens richt zich aan het

einde van het gedicht ‘De daad’ rechtstreeks tot de kijkers thuis: “kaffer / lezer van dit gedicht // weet u zeker dat u het nachtlampje wilt uitknippen?” En Jotie T’Hooft begint het gedicht ‘En wat dan?’ met de vraag: “Op een dag zal ik weg zijn en / wat dan?” Met die vraag loopt het ook af – een rauw, universeel refrein.

Een vraag in een gedicht is per definitie retorisch, in die zin dat het niet de bedoeling is om de dichter telefonisch te benaderen met het antwoord. Mijn driejarige

dochter licht graag de hand met dit principe. Als ik op de fiets het nummer ‘Waar is de zon’ van Willeke Alberti voor haar zing, geeft ze braaf antwoord op de vele vragen in de tekst. “Maar waar is de zon, die mij zal verwarmen?” (“Daar! Kijk, papa!”), “Ik zoek jouw gezicht” (“Hier! Hier is het!”), en ze wijst en slaat enthousiast met beide handen op haar wangen).

Op een dag zal ze weten dat er in de wereld veel meer vragen zijn dan antwoorden. En wat dan? <

Taalpuzzel

SAMENSTELLING: RUTGER KIEZEBRINK

In deze woordsudoku moet elke rij, elke kolom en elk zwartomrand blok van twee bij vijf vakjes tien verschillende letters bevatten: A, D, E, G, I, J, N, P, R en S. Ook de twee grijze diagonalen moeten aan die eis voldoen. In de goudkleurige vakjes ontstaat met de klok mee een woord van elf letters dat bij de maand september past. In de vakjes met de letters 1, 2, 3, 4, 5 en 6 ontstaat een controlewoord van zes letters.

De winnaar ontvangt het spel Woordzoeker, beschikbaar gesteld door spellenfabrikant Goliath. De winnaar van de puzzel uit het juli/augustusnummer is J. Groeneweg uit Rotterdam. De oplossing was: *jubileumjaar*.

Wilt u meedingen naar de maandprijs, stuur dan het elfletterige woord én het controlewoord via e-mail naar puzzel@onzetaal.nl, of per post naar Raamweg 1a, 2596 HL Den Haag (o.v.v. ‘Taalpuzzel’). Uiterste inzendingdatum: 18 september.

Deze woordsudoku is gemaakt door Folkert van der Meulen Bosma. Op zijn website www.sudoku-variations.com zijn tal van uitdagende sudokuvariaties te vinden.

	S	J	R		I	¹		D	
R							A		S
⁵	D			³		I		P	N
					R		P		I
G			A					R	⁶
P									D
S		A		D			N		
	N		J	R	⁴	D		S	
I		D			S		G		P
	G					P	J	E	²

© 2016 www.sudoku-variations.com

Erik van der Spek buigt zich maandelijks over beeldspraak die de tijdgeest vangt – en soms zelfs ook bepaalt.

Splijtzwam

Waar tegenstellingen zijn, is de splijtzwam niet ver te zoeken. “Keulse ‘massa-aanranding’ wordt politieke splijtzwam voor Duitse regeringspartijen”, staat boven een artikel op HLN.be over de talrijke aanrandingen tijdens de Keulse oudejaarsnacht. Ook de brexit verdeelt de geesten: die vormt de “echte Europese splijtzwam”, zo beweert een professor in het *Erasmus Magazine*.

Met een vertrouwde metafoer kun je gemakkelijk spelen. Je kunt hem bijvoorbeeld combineren met een andere metafoer: “Collegiale borrel: smeerolie of splijtzwam?”, staat er boven een artikel in *de Volkskrant* over de gevaren van de bedrijfsborrel. Geen lezer die nog met de ogen knippert bij zo’n beeldbotsing. Ook een voetballer kan een splijtzwam zijn, volgens de website van de KNVB: “Er zijn nu geen splijtzwammetjes meer. Ze gaan er echt voor, hebben de wil om kampioen te worden.”

Allemaal leuk en aardig, maar wat is een splijtzwam? “Als term uit de biologie betekent *splijtzwam*: bacterie die zich vermenigvuldigt door slijting”, schreef P.H. Schröder in zijn boek *Van aalmoes tot zwijntjesjager* (1980). “Maar men gebruikt het woord in deze zin eigenlijk niet meer.” Schröder bracht de term in verband met de zeer Nederlandse “neiging tot splitsing in groepen en partijen” en noemde de gereformeerde staatsman Abraham Kuyper (1837-1920) als mogelijke bedenker. Toenmalig Tweede Kamerlid Hendrik Goeman Borgesius sprak al in 1904 over “de splijtzwam die de volksschool uiteenscheurt door nog meer kleine schooltjes te stichten voor allerlei secten”. De verzuiling als moeder aller splijtzwammen.

Het woord *splijtzwam* wordt dus eigenlijk alleen nog maar als metafoer gebruikt. Maar een mini-enquête leert mij dat sommige mensen denken dat er toch nog een echte splijtzwam bestaat: een paddestoel die het hout doet splijten. De metafoer is blijkbaar zó krachtig dat men als vanzelf op zoek gaat naar een letterlijke tegenhanger.

ERIK VAN DER SPEK

Brexit: “Europese splijtzwam”.

Illustratie: Matthijs Sluiter

Kan echt niet

Een populair tijdverdrijf tijdens saaie vergaderingen is het zogeheten bullshitbingo. Je maakt een bingokaart met allerlei voorbeelden van managementtaal of kantoortaal, en tijdens de vergadering streep je de velden weg die je hoort. Bij een volle kaart moet je dan eigenlijk heel hard ‘Bullshit!’ roepen, maar dat wordt in de meeste vergaderingen achterwege gelaten.

Er zijn allerlei varianten op dit spelletje denkbaar: in plaats van woorden kun je ook zoeken naar andere taalsoorten, zoals grammaticale constructies. Maar je kunt het ook taalkundig nóg uitdagender maken. De volgende variant is er een voor de Algemene Beschouwingen, of meer in het algemeen voor politieke debatten: het ‘modale ladderspel’.

Maak een kaart waarop je een rechthoek tekent die in negen vakken verdeeld is. In het vak linksboven zet je het woord *mogelijk*, rechtsboven *zeker*, linksonder *toegestaan* en rechtsonder *verplicht*. In elk van de drie vakken in de horizontale middelste rij teken je zowel een slang als een ladder.

Nu ga je letten op zogenoemde modale uitdrukkingen. Dat zijn taalvormen waarin de spreker zegt dat iets ‘mogelijk’ of ‘zeker’ is (of juist niet) of iets daartussenin, dan wel of iets ‘toegestaan’ is of ‘verplicht’ (of juist niet), of iets daartussenin. De bovenste rij gaat over waarschijnlijkheid (van ‘mogelijk’ tot ‘zeker’, met in het midden ‘waarschijnlijk’), de onderste over wenselijkheid (van ‘toegestaan’ tot ‘verplicht’, met in het midden ‘wenselijk’).

Je krijgt punten als je iemand iets hoort zeggen met een letterlijke betekenis in de ene rij, maar met een achterliggende bedoeling in de andere rij. Als iemand bijvoorbeeld zegt: ‘Dit kan toch niet!’, dan is de letterlijke betekenis ‘(on)mogelijkheid’, maar bedoeld is ‘(on)wenselijkheid’. De luisteraar moet hier dus een betekenisverschuiving maken van linksboven naar het middelste vak beneden. Dit is een verraderlijke betekenisverschuiving; die noemen we een slang. Die moet dan ook worden omcirkeld in het vakje.

Iemand die zegt: ‘Dat mag u wel zeggen’, heeft het letterlijk over ‘toestaan’, maar de bedoeling is ‘mogelijkheid’ (linkervak bovenste rij). Dit gaat dus de andere kant op; hier gaat het niet zozeer om verraderlijkheid als wel om verzachting. We noemen het een ladder, en die moet dan ook worden omcirkeld.

Voor elke ladder krijg je één punt, voor elke slang twee. Je kunt het modale ladderspel het best met meerdere mensen spelen, dan krijg je tenminste een beetje discussie over de betekenis van de zinnen. Want de echte winst is natuurlijk niet dat je een spelletje wint, maar dat je beter begrijpt wat mensen (en vooral politici) bedoelen te zeggen.

DE TAALPROF

fotostrips.nl

Hoe noem je een drie-in-eenbestek?

REDACTIE
ONZE TAAL

‘Wilt u er een vorpel bij?’ Misschien kijken we binnenkort niet meer op van een vraag als deze. *Vorpel* werd namelijk het vaakst voorgesteld als Nederlands woord voor het drie-in-eenbestek dat bijvoorbeeld bij de Albert Heijn to go ligt. Tot nu toe was het voorwerp vooral bekend onder de naam *spork*, van het Engelse *spoon* (‘lepel’) en *fork* (‘vork’). Maar een Nederlands woord is er nog niet, tenminste, niet officieel. En daarom vroegen we onze Facebook-volgers hoe zij het zouden noemen. Dat onze creatieve volgers nooit te beroerd zijn om te reageren, wisten we. Maar toch ston-

den we weer te kijken van het grote aantal reacties, en de vele originele inzendingen.

Er waren inzenders die opmerkten geen behoefte te hebben aan een nieuw woord. *Spork* is toch prima? En waarom niet gewoon *bestek*, eventueel verkleind tot *bestekje*? Maar de meerderheid kwam met alternatieven. Veelal waren dat samentrekkingen als *lepelvork*, *lepork*, *levo*, *melevo*, *mepel*, *meslepel*, *mevolep*, *vekel* en *vepel*. Of iets Roald Dahlichtiger: *lorkel*, *lurk*, *mork*, *morpel*, *plorkel*, *stork*, *splork*, *sporkel*, *vork*, *vorkel* en *vrepel*.

Daarnaast waren er flink wat inzenders die het over een andere boeg gooiden en voorstellen deden als *1-stek*, *bi-stek*, *drie-in-de-hand*, *duohap*, *happer*, *hermafrodietje*, *pikkel*, *snaaierd*, *tristek* en

vreetsteel. En een paar mensen verwezen naar het volgens hen overbodige karakter van de uitvinding: *afval*, *onding* en *slecht-voor-het-milieu-ding*.

Maar geen woord werd dus zo vaak genoemd als *vorpel*, en dat lijkt daarom voorlopig de beste papieren te hebben. Alleen dekt het strikt genomen niet helemaal de lading, net zomin als *spork* trouwens. Want waar is het mes in deze samentrekkingen? *Morpel* dan? Of beter, gelet op de lettervertegenwoordiging van de drie woorden: *merkel*. Met zo’n bestekje schaften we het! <

Op onze Facebook-pagina vindt u geregeld oproepen als deze: www.facebook.com/onzetaal.

“Ik lachte haar juist in, mama!”

REDACTIE ONZE TAAL

Alles waar je in kunt, daar kun je ook weer út. Zo moet de kleindochter van lezer Maarten van Woerkom hebben gedacht toen ze aan de ontbijttafel aan haar opa vroeg: “Ben je uit slaap gevallen?”

Uit het signalement dat Van Woerkom ons stuurde, komt fraai naar voren hoe kinderen taal leren. Als een kind eenmaal weet dat *in* het tegengestelde is van *uit*, en dat *inpakken* het tegengestelde is van *uitpakken*, kan hij dat eindeloos toepassen op woorden als *inademen*, *inklappen* en *inschrijven* – totdat hij natuurlijk merkt dat daar beperkingen aan zitten.

Toen we Van Woerkoms anekdote op Facebook plaats-ten, kwamen verschillende ouders met andere interessante *in/uit*-verwisselingen van hun kinderen:

- Zoon van 4 lacht zusje van 2 uit, die dat duidelijk niet leuk vindt. Als ik hem hierop aanspreek, ontkent hij dat hij haar uitlachte: “Ik lachte haar juist in, mama!”
- Mijn zoon was eens moe (zelf zei hij heel dramatisch dat hij “volkomen was uitgeput”), dus hij ging even liggen. Daarna stond hij op, want hij was weer “ingeput”.

Maar kinderen trokken ook andere mooie parallellen:

- Mijn zoon constateerde dat papa weer “binnen westen” was, nadat die de avond ervoor iets te diep in het glaasje had gekeken.
- Toen iemand mijn dochter vroeg wanneer ze jarig was, antwoordde ze: “Twee mama.” Toen we dat niet begrepen, vroeg ze: “Ja toch, mam, ik ben 2 jou jarig hè?” En toen snapte ik het en zei: “Ja hoor, je bent 2 mei jarig.”
- Die van mij vroeg wanneer we een “meisjeskaas” gingen kopen in plaats van ‘jonge kaas’.
- Mijn dochter werd een ‘tiener’ toen mijn zoontje vijf was. “Dan ben ik een vijver”, was zijn reactie.
- Mijn zoon kan zijn broek zelf aantrekken als hij die eerst voor zich op de grond legt. Als hij de broek een keer verkeerd om legt en ik hem op de kontzakken wijs, draait hij de broek keurig om en vindt dat nu de “piemelzakken” boven liggen.

Zeker geen ingekookte kinderen die dit doen dus, maar kleine taalwondertjes, die hun uitferieure inzicht nozel toepassen. <

Alle inzenders:
hartelijk dank.

Foto: ilona75 / 123RF

De Craemer

De ziekte

In een interview met schrijfster Stella Bergsma las ik dat ze graag een opvangboot voor verstoten woorden wil, net als Eva van Liere, hoofdpersoon van Bergsma’s roman *Pussy album* (2016). Eva houdt van woorden die mensen liever niet horen. “KAK KNAP SCHIJT HOER DOOD STERF KOTS PUS. (...) Ik geef les in kanker. Het liefste woord, omdat iedereen het haat. Ik zal het kussen en koesteren, het is alles wat erg is in één woord. (...) Ik wil een opvangboot voor alle verstoten woorden. (...) In taal vertellen we wie we zijn en de taal vertelt het ons terug. Het is toveren. Magie.”

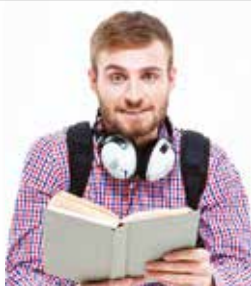
Dat Eva zo van het woord *kanker* houdt, katapulteerde me terug naar mijn kindertijd. Mijn grootmoeder was als de dood voor dat woord. Toen ik haar vroeg waaraan haar ouders overleden waren, zei ze: “Aan de ziekte.” Welke ziekte? Ze schudde het hoofd. “Dat moet je aan je moeder vragen.”

“De ziekte” was kanker. Mijn grootmoeder was niet de enige van haar generatie die het woord niet durfde uit te spreken, alsof je alleen al door de letters in de mond te nemen “de ziekte” een uitnodiging stuurde.

Ook dat is de magie van taal: zó veel kracht aan woorden toekennen dat je ze niet wilt uitspreken. *Kanker* was het grootste taboewoord van mijn grootmoeder – en in tegenstelling tot Stella Bergsma vind ik het jammer dat er tegenwoordig geen taboewoorden meer zijn. Niet alleen omdat het op sociale media tot scheldpartijen leidt waarbij woorden als *kut-Marokkaan*, *neger* en *teringlijer* in het rond vliegen, maar ook omdat taboewoorden zo’n krachtig geloof in de macht van taal uitdrukken. Als er bij de Aboriginals een belangrijk iemand sterft, kan zijn naam tijdelijk taboe worden, maar ook elk naamwoord of werkwoord dat qua klank op die naam lijkt. Zo stierf er in 1975 in Yirrkala een man genaamd Djaayila. Niet alleen zijn naam moest onuitsproken blijven, maar ook het werkwoord *djaal*, dat ‘naar iets verlangen’ betekent. Zo’n taboewoord zegt veel over de sociale verhoudingen in een gemeenschap, zoals de angst van mijn grootmoeder voor kanker veel zei over de tijd waarin zij leefde. Vandaag betekent kanker niet meer automatisch de dood, terwijl zij dat woord er wel nog rechtstreeks mee verbond.

Dat wij geen taboewoorden meer hebben, zegt dan ook weer iets over ónze tijd en samenleving, dus op dat vlak ben ik het wel met Bergsma eens. Taal vertelt wie we zijn, of zoals Bergsma het in het interview prachtig verwoordt: woorden zijn “entiteitjes op pootjes”.

ANN DE CRAEMER

Nog beter worden in je vak? *professionaliseringsaanbod 2016-2017 voor docenten vo en mbo*

- Leesexpert vo (S2115)
- Werken met Nieuwsbegrip (S2183)
- Aan de slag met woordenschat (S1505)
- Krachtig schrijfonderwijs (S1651)
- Vakoverstijgend werken in de ISK (S15200)
- Schrijfvaardigheid en NT2 (S1655)

Kijk op cedgroep.nl/cursussen

Bezoek de Conferentie Begrijpend lezen op 28 september in Rotterdam
cedgroep.nl/conferentiebegrijpendlezen

educatieve diensten

@cursusced

facebook.com/cursusbureau

CED-Groep bereikt

NIEUW:

GENOOTSCHAP
OnzeTaal

€ 13,99 *

€ 14,99

€ 14,99

**Boordevol interessante weetjes, handige adviezen
en grappige taalblunders.**

De agenda en de kalenders zijn te bestellen via www.onzetaalwebwinkel.nl.

* Nu met **gratis** Onze Taal-agenda-elastiek bij uw bestelling!

Tweemaandelijks
rubriek over namen
die je tegenkomt
als je door de atlas
bladert.

De koude kerk van Koudekerk

Het moet er eindelijk maar eens van komen. Al heel lang vraag ik me af hoe Koudekerk aan den Rijn aan zijn naam gekomen is. En ook bijna-naamgenoten als Koudekerke (Zeeland), of – vlak over de grens – Kaldenkirchen, en net over de Franse grens: Coudekerque. Toch niet omdat de samengestroomde gelovigen 's winters in de kerk zaten te vernikkelen van de kou? In de dertiende eeuw, toen de naam Koudekerk voor het eerst in de schriftelijke bronnen verscheen (nog zonder 'aan den Rijn'), was dat immers niks bijzonders. Vloerverwarming bestond niet.

Desondanks heeft men heel lang gedacht dat de naam iets met de kilte van de kerk te maken had. In 1935 beschreef iemand de Koudekerkse kerk – niet de huidige kerk trouwens, maar een voorloper daarvan – heel poëtisch als een kerk die “niet door machtig geboomte voor den adem des winds beschut” werd.

Ontginnen

Hoe zit het dan wel? De naamkundigen zijn het erover eens dat *koud* hier niet op de temperatuur ter plaatse sloeg, maar iets heel anders moet hebben uitgedrukt. Namelijk dat de kerk in kwestie niet meer in gebruik was. Merkwaardig is wel dat onze grote historische woordenboeken, zoals het *Middelnederlandsch Woordenboek* en het grote *Deutsches Wörterbuch*, deze betekenis van *koud* helemaal niet blijken te kennen. Maar goed, als het inderdaad klopt, zou het dus betekenen dat er in 1221, toen de naam Koudekerk voor het eerst in een document genoemd werd, ergens in het dorp een oude, om de een of andere reden niet meer gebruikte kerk stond, die door een nieuwe vervangen was. Maar bewijs ontbreekt. Nergens een spoor.

Hoewel ... De schrijvers P.F.A. van Grinsven en M.F.P. Dijkstra

Foto: Vincent Schoonderwoerd

Koudekerk aan de bevroren Rijn.

betogen in hun boek *Een nederzetting achter het torentje* (2006) dat het vaak is voorgekomen dat als mensen het veen gingen ontginnen, de dorpskom een eind opschoof, omdat de boerderijen werden verplaatst naar achtergelegen, nieuw ontgonnen akkers. Ook bij Koudekerk lagen veenmoerassen. Het zou kunnen dat er bij de nieuwe nederzetting een nieuwe kerk werd gebouwd, en de oorspronkelijke kerk eenzaam achterbleef, met het gevolg dat een plaatsnaam als Koudekerk ontstond. “Later kan de bebouwing weer bij de kerk zijn teruggekeerd waarbij de plaatsnaam Koudekerk bleef bestaan”, schrijft Van Grinsven. Die oude kerk moet dan dus al van voor het genoemde jaar 1221 hebben gedateerd. Van Grinsven denkt aan een kerk uit de achtste of negende eeuw.

Woest

Niet alleen kerken, maar ook andere gebouwen konden het voorvoegsel *koud*, in de betekenis ‘niet meer functionerend’, krijgen. Zo ligt er op de Veluwe een gehucht Coldenhove – daar heeft ooit een verlaten hoeve gestaan. Coldenhove is een tweelingbroertje van het gehucht Woeste Hoeve, niet ver daarvandaan. *Woest* betekende hier hetzelfde als *koud*. Ook in dit geval is niet meer te achterhalen over welk verlaten gebouw het gaat. Dat moet in elk geval van vóór 1559

hebben gedateerd, want in dat jaar is de naam Woeste Hoeve voor het eerst opgetekend.

Betekent *koud* in plaatsnamen dan nooit gewoon ‘koud’, ‘met een lage temperatuur’? Jawel. Neem de straathoek Havenplein-Oude Vest in Leiden, in de volksmond ook wel de Koude Hoek genoemd. Onderzoeker Loes Maas heeft in het tijdschrift *Naamkunde* (1989) laten zien dat opvallend veel plaatsen die Koude Hoek of Koude Horn heten (een ‘horn’ is een vanuit de lucht gezien puntig stuk land dat in het water uitsteekt), uitgerekend aan de oostkant van een stad of dorp liggen, onbeschermd tegen de koude winterse oostenwinden. Op drie gevelstenen daar in Leiden is een gebeeldhouwd wintergezicht te zien, met ijsvermaak en met de tekst “Datt friest”.

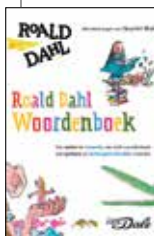
Nu zou je zeggen: als er koude hoeken zijn, op het oosten gelegen, moeten er ook warme hoeken zijn. Gek genoeg is dat hoogst zelden zo. Er is maar één voorbeeld bekend, namelijk Warmoord, in het Noord-Brabantse dorp Oeffelt. Het ligt aan de westkant van het dorp. En het aardige is dat aan de oostkant van datzelfde Oeffelt de Koude Oord ligt.

Maar misschien is het ook wel logisch dat er veel meer koude dan warme oorden zijn. We klagen in Nederland immers vaker en liever over de kou dan over de warmte. <

NIEUW

Roald Dahl woordenboek

Heidi Aalbrecht en Pyter Wagenaar

Fantabuleus, wangdoedels en flitspoppers – de kleurrijkste woorden uit Roald Dahls verhalen in een geïllustreerd woordenboek. Zie ook het artikel op blz. 16. (Van Dale, 288 blz.)

€ 24,99

NIEUW

Handlettering doe je zo!

Karin Luttenberg

Duidelijke stap-voor-stap-handleidingen, tips, trucjes en oefenmateriaal om direct te beginnen met creatieve belettering.

(Moon, 96 blz.)

€ 14,99

NIEUW

Kun je een ouwe aap nog kunstjes leren?

Ton den Boon

101 nuttige en eigentijdse spreekwoorden, met uitleg over herkomst, gebruik en betekenis door de hoofdredacteur van de grote Van Dale. (Van Dale, 128 blz.)

€ 10,-

NIEUW

Leesbaar Amsterdam

Decoratieve stadsplattegrond van Amsterdam, opgebouwd uit bijna vijf-honderd literaire citaten over Amsterdamse straten en pleinen, als kaart (84 x 59 cm) of als boekje.

€ 14,50 / € 19,50

Taal als een jas

Claertje Frieke

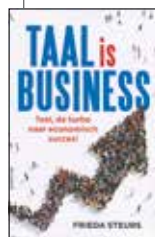
Geïllustreerd kinderboek over de avonturen van Carlijn en Hom, die en passant allerlei dingen over taal ontdekken. Zie ook de rubriek 'Boeken'.

(HaEs Producties, 112 blz.)

€ 15,99

Taal is business

Frieda Steurs

Taal en communicatie in de economische 'global village': over vertalen, 'lokaliseren', vaktaal, meertaligheid en taaltechnologie. Zie ook de rubriek 'Boeken'.

(Scriptum, 222 blz.)

€ 24,95

Evert Kwok vakantieboek

Eelke de Blouw en Tjarko Evenboer

Vakantieboek vol cartoons, foto's en puzzels van de grootmeesters van de melige taalgrap ("Naaktstranden – je hebt er niks aan").

(Syndikaat, 80 blz.)

€ 9,95

Schrijfwijzer compact

Jan Renkema en Eric Daamen

De iets minder uitgebreide versie van het bekendste en bestverkochte taaladviesboek van Nederland.

(Boom, 276 blz.)

€ 19,90

Spellingwijzer Onze Taal

Taaladviesdienst Onze Taal

De spelling van 70.000 lastige woorden, woordvormen en eiggennamen, met duidelijke uitleg van de achterliggende spellingregels.

(Prisma, 790 blz.)

€ 17,50

Taal

Sterre Leufkens

Inleiding in de taalkunde; over oertaal, kindertaalverwerving, diertaal en forensische taalkunde – en meer.

(AUP, 136 blz.)

€ 9,95

Johannes Goropius Becanus

Eddy Frederickx en Toon van Hal

Definitieve biografie van deze kleurrijke zestiende-eeuwse arts en taalkundige, die liet zien dat het Nederlands de taal van het paradijs was. (Verloren, 336 blz.)

€ 29,-

Van Adam tot Antwerpen

Johannes Goropius Becanus

De twee hoofdwerken van de zestiende-eeuwse taalkundige Becanus. Vertaald en ingeleid door Nico de Glas.

(Verloren, 447 blz.)

€ 39,-

Pindakaas en Hagelslag

INL en Onze Taal

Set van twee bestsellers over de etymologie van alledaagse woorden: *Waar komt pindakaas vandaan?* en *Waar komt hagelslag vandaan?* Met gratis boekelastiek. (Onze Taal/Thomas Rap, 124/125 blz.)

€ 15,- (i.p.v. € 19,95)

Taal-top-100

Taaladviesdienst Onze Taal

De honderd meestgestelde vragen over het Nederlands, beantwoord door de Taaladviesdienst van Onze Taal.

(Sdu uitgevers, 221 blz.)

€ 19,50

Onder correctoren

Fred Baggen

Lichtvoetige beschouwingen over alles wat correctoren en andere tekstverwerkers bezighoudt – van spelling tot woordspelingen. (Aldus Boek Compagnie, 232 blz.)

€ 19,99

BOEKEN VERKRIJGBAAR BIJ

GENOOTSCHAP **OnzeTaal**

BESTELINFORMATIE

U kunt deze boeken bestellen in de webwinkel van Onze Taal: www.onzetaalwebwinkel.nl. Daar vindt u ook nog veel andere taalboeken en -uitgaven. De genoemde prijzen gelden voor Nederland. Levertijd 3 tot 7 dagen. Voor bestellingen van minder dan € 19,- wordt in Nederland € 2,50 aan verzendkosten in rekening gebracht. In de webwinkel worden apart de extra verzendkosten voor het buitenland berekend.

Jaarvergadering Onze Taal 2016

PETER SMULDERS - DIRECTEUR ONZE TAAL

Op 8 juni vond de jaarvergadering van Onze Taal plaats. Plaats van handeling was dit keer de Koninklijke Bibliotheek (KB), waar de leden voorafgaand aan de vergadering een rondleiding kregen langs de immense boeken- en tijdschriften-collecties in de kelders.

Tijdens de vergadering ging voorzitter Gert Haverkate kort in op het uitvoerige jaarverslag van 2015, dat te vinden is op onzetaal.nl/jaarverslag2015. Er valt onder (veel) meer in te lezen dat het jaar 2015 werd afgesloten met 28.740 leden. De voorzitter prees de medewerkers van de organisatie voor de vele activiteiten en de mooie prestaties die geleverd zijn.

Penningmeester Margot Scheltema belichtte de financiële situatie van het genootschap. De reserves van Onze Taal zijn voldoende op peil, maar de wens

Foto: Saskia Aulerna

Voorzitter Gert Haverkate licht het jaarverslag toe. Links: Margot Scheltema.

om op een positief resultaat uit te komen is in 2015 niet helemaal uitgekomen. Eerder waren reserveringen gemaakt voor het congres van 2015 en voor digitaliseringskosten; na toerekening daar-

van bleef – op een geheel van € 1.489.063 aan kosten – een post van € -7.332 over die ten laste gebracht is van de reserves.

Het bestuur verandert van samenstelling. Gert Haverkate en Carel Jansen werden herkozen als bestuurslid voor een periode van vier jaar. Secretaris Els Elffers trad na een zittingsperiode van vier jaar af als bestuurslid; bestuurslid Livia Verstegen zal haar plaats als secretaris van het bestuur overnemen.

Voor 2016 en 2017 zijn er grote plannen, onder meer voor het beschikbaar stellen van de digitale *Onze Taal* aan alle leden, en voor een verdere professionalisering van de marketing. Daar moeten ook investeringen voor worden gedaan. Gezien deze plannen kreeg de penningmeester instemming van de leden met het voorstellen om de contributie voor 2017 met maximaal € 3,50 te verhogen (zie ook het kader).

In de rondvraag werd er aandacht gevraagd voor de ophef die er is over de Nederlandse Taalunie. Deze organisatie staat (opnieuw) in een negatief daglicht, in rapporten en in de pers. Het bestuur zegde toe zich te zullen beraden over een opstelling in deze kwestie. <

Papier en digitaal samen

Vanaf 1 januari 2017 zal Onze Taal zijn leden een extra service bieden. U krijgt dan de mogelijkheid om *Onze Taal* ook digitaal te lezen, op computer, tablet en smartphone. In december ontvangt u hier nader bericht over.

Het tarief voor het lidmaatschap zal met ingang van 2017 € 39,50 per jaar bedragen. Daarvoor ontvangt u:

- 10 x per jaar het tijdschrift *Onze Taal*, in papieren én digitale vorm
- gratis advies per e-mail (zie www.onzetaal.nl/taaladvies)
- korting op congressen van Onze Taal en op taaltrainingen (zie www.onzetaal.nl/taaltrainingen)

Belangrijk: e-mailadres

Om u als lid toegang te kunnen geven tot de digitale versie van het tijdschrift hebben wij uw e-mailadres nodig. Mocht dat nog niet bij ons bekend zijn, wilt u het dan doorgeven via www.onzetaal.nl/mail/? (En let op: de adresbestanden van *Taalpost* en *Woordpost* zijn niet gekoppeld aan het ledenbestand.)

Beëindiging van het lidmaatschap voor 2017 kan tot 1 november 2016 via www.onzetaal.nl/abonnements/opzeggen.

Studenten half geld

Nieuw is dat er voor het eerst een speciaal goedkoop tarief komt voor studenten en scholieren; zij kunnen voortaan lid worden voor half geld: € 19,75 (i.p.v. € 39,50).

Verder is voor het buitenland het tariefsverschil tussen 'Europa' en 'buiten Europa' opgeheven. De verzending naar het buitenland zal bovendien voortaan door een partij worden uitgevoerd die garanties geeft voor een betere en snellere bezorging dan voorheen het geval was.

Contributie 2017

De verschillende tarieven voor het lidmaatschap inclusief het papieren en digitale tijdschrift worden als volgt:

• Nederland, Curaçao, Sint-Maarten, Aruba, Suriname	€ 39,50
• België	€ 43,50
• overige landen	€ 57,50
• studenten en CJP-leden	€ 19,75
• collectief abonnement (papier en digitaal)	
- basisabonnement	€ 60,-
- alle volgende	€ 21,50
• los tijdschrift (exclusief verzendkosten)	€ 6,-

Nieuw Taalmuseum toont “grootste collectie ter wereld”

Half september krijgt Nederland er een nieuw museum bij: het Taalmuseum. Pepijn Reeser is betrokken bij de ontwikkeling ervan.

Waar staat dat Taalmuseum?

Reeser: “Taal laat zich niet makkelijk vangen in een traditioneel museum, in een vitrine of aan een haakje in de muur. Bovendien is taal overal aanwezig. Daarom kiezen we voor de openbare ruimte, met de stad als museaal podium. Per activiteit zoeken we naar de beste locatie: de taal van boeken en literatuur in de bibliotheek, de taal van politiek in het stadhuis, de taal van jongeren op scholen. De stad Leiden vormt daarbij ons vertrekpunt, aangezien het Taalmuseum een initiatief is van de Leidse universiteit en de gemeente Leiden.”

Waaruit bestaat de collectie?

“Taal vormt waarschijnlijk de grootste collectie ter wereld. Die collectie willen we niet bezitten, maar op aansprekende, toegankelijke en passende wijze onder de aandacht brengen: met tentoonstellingen en publicaties, optredens, een festival en digitale activiteiten. Elk jaar werken we een thema uit, in samenwerking met wetenschappers en taalexperts.”

Wat kunnen mensen ervan verwachten?

“Dit jaar is het thema ‘Van wie is de taal?’ Medio september opent in het Leidse stadhuis een tentoonstelling waarin we deze

Foto: Georgios Gripeos

Pepijn Reeser van het Taalmuseum.

vraag onderzoeken. We presenteren onszelf op de Nacht van Kunst en Kennis (17 september, Leiden) en lanceren in september een nieuwe website op Entaal.nl. Ook denken we alvast na over volgend jaar: dan buigen we ons over de relatie tussen taal en schrift.”

A.F.Th. van der Heijden schrijft Dictee

“Ik wist gelijk dat ik het wilde doen”, zegt A.F.Th. van der Heijden bij de aankondiging dat hij de 27ste editie van het Groot Dictee zal verzorgen.

Van der Heijden hecht aan de spellingregels, zo laat hij weten via de NOS: “Als je verkeerd spelt, ga je ook slor-

diger denken. Ik ben geen schoolfrik, maar ik betreur dat.”

Het Dictee wordt dit jaar uitgezonden op zaterdag 17 december. Wie mee wil schrijven in de uitzending, kan zich in november kwalificeren via de voorrondes in de *Volkskrant* en *De Morgen*.

Foto: Lillian van Rooij

Dicteeschrijver A.F.Th. van der Heijden.

Algoritme beoordeelt betrouwbaarheid van teksten

Kun je die positieve hotelrecensie wel vertrouwen? En die vertegenwoordiger die zo enthousiast zijn product aanprijst? Binnenkort hoeft je dit misschien niet meer zelf te beoordelen. Een internationaal team van wetenschappers, onder wie de Nederlander Tom van Laer, heeft namelijk een algoritme ontwikkeld dat de betrouwbaarheid van online teksten kan inschatten.

Het algoritme beoordeelt berichten op drie talige aspecten: woordgebruik, structuur en schrijfstijl. Leugenaars hebben het bijvoorbeeld niet snel over zichzelf en gebruiken veel bijvoeglijke naamwoorden. Daarnaast

maken ze heel consequent gebruik van structuurwoorden, zoals *omdat*, *toen* en *vervolgens*, bijvoorbeeld steeds aan het begin van een zin. Mensen die de waarheid vertellen, zijn hierin veel willekeuriger. Tot slot blijken leugenaars in online gesprekken, zoals een chat of mailwisseling, de schrijfstijl van hun gesprekspartner over te nemen. Gebruik je bijvoorbeeld vaak het woordje *en*, dan is de kans groot dat zij dat ook gaan doen.

Volgens de wetenschappers is het algoritme beter in het herkennen van leugens dan de mens. Een website of app is er nog niet, maar er wordt over gedacht die te ontwikkelen.

Realityshow met hoofdrol voor taal

In *Babel 250*, een nieuw Zuid-Koreaans tv-programma, zijn zeven mensen die elkaars taal niet spreken, bijeengebracht in een vissersdorpje. De kandidaten (uit Zuid-Korea, Rusland, Frankrijk, China, Thailand, Venezuela en Brazilië) moeten samenleven en samenwerken, maar mogen daarbij géén Engels

gebruiken. De grote vraag is natuurlijk of ze een gemeenschappelijke taal zullen ontwikkelen, en hoe die er dan uit zal zien. In de eerste afleveringen kwam er blijkbaar van die gemeenschappelijke taal nog niet veel terecht: de deelnemers moesten nog aan elkaar wennen.

Orang-oetan heeft controle over zijn stem

Voor het eerst is het onderzoekers gelukt om een orang-oetan nieuwe klanken aan te leren. Dit toont aan dat de apensoort controle heeft over zijn stem – een doorbraak in het onderzoek naar de evolutie van het menselijk taalvermogen.

Tot nu toe werd aangenomen dat alleen mensen nieuwe klanken konden leren, iets wat cruciaal is voor de ontwikkeling van gesproken taal. Maar orang-oetan Rocky bewees dus het tegendeel: in een imitatiespel met een van de onderzoekers leerde hij klanken nabootsen, variërend in toon en toonhoogte. Hij produceerde klanken die nooit eerder waren aangetroffen bij orang-oetans.

Deze uitkomst maakt het aannemelijk dat de ontwikkeling van het menselijk taalvermogen veel eerder is begonnen dan tot nu toe werd aangenomen.

men, waarschijnlijk al bij de gezamenlijke voorouder van de mens en de mensaap. Het lijkt er overigens niet op dat een orang-oetan ooit een menselijke taal zal kunnen beheersen. Daarvoor is zijn spraakkanaal te afwijkend en zijn cognitieve vermogen te beperkt.

Orang-oetan Rocky.

Foto: Mike Crowther / Indianapolis Zoo

DE KWESTIE

FRANK JANSEN

De termen *hoog-* en *laagopgeleid* afschaffen?

Kim Putters, de directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau, heeft in *Trouw* voorgesteld de termen *hoge* en *lage opleiding* af te schaffen om de groeiende kloof tussen hoog- en laagopgeleiden te dichten. Op de website van Onze Taal openden we een discussie over dit idee. Bijna zevenhonderd mensen reageerden op de vraag: 'Is het een goed idee om die termen *hoog* en *laag* op te heffen?'

JA

32%

NEE

68%

Veel nee-stemmers wijzen op het geringe succes dat een verandering van termen beschoren is als middel om de kwaal van de tweedeling te genezen. Anderen vrezen dat de oude termen vervangen worden door vage eufemismen die de communicatie niet dienen. Een enkeling van hen zegt eerlijk dat hij zó hard gewerkt heeft voor zijn hoge diploma dat hij recht heeft op de aanduiding *hoogopgeleid*.

De minderheid die de termen wel kwijt wil, laat zich bij de inzendingen niet onbetuigd. Behalve dat *laagopgeleid* kwetsend kan overkomen, pakt het onderscheid

in sommige gevallen onrechtvaardig uit. Algemene opleidingen als de universitaire studie rechten gelden als hoger, hoewel ze tot vage minimumcompetenties leiden, terwijl technische opleidingen waarvoor je veel moet weten en kunnen, tot de lagere opleidingen worden gerekend. En natuurlijk wijzen ja-stemmers op het onmiskenbare feit dat het denkvermogen van nogal wat hogeropgeleiden tekortschiet.

De nieuwe kwestie vindt u op www.onzetaal.nl/poll zodra zich iets aandient; via Taalpost, Facebook en Twitter wordt deze dan aangekondigd.

AGENDA

5-11 september, Nederland. Week van de alfabetisering.

26 september. Europese dag van de talen.

26 september, Brussel. Debat 'Meertaligheid: kracht of klacht?'

28 september, Rotterdam. Conferentie 'Begrijpend lezen' rondom de vraag: 'Hoe kunnen lezen en schrijven elkaar in het onderwijs versterken?'

30 september - 1 oktober, Utrecht. DRONGO talenfestival in de Jaarbeurs.

Meer informatie en meer evenementen: www.onzetaal.nl/agenda.

'Boeken' licht u in over nieuwe uitgaven in taalkundig Nederland en België. Vermelding in deze rubriek betekent niet dat de redactie ze aanbeveelt. Voor een zo volledig mogelijk beeld hebben wij ook uw hulp nodig. Weet u iets waarvan u denkt dat het in deze rubriek thuishoort, laat het ons dan weten. Verschijningsdata en prijzen onder voorbehoud. Boeken die hier besproken worden, zijn alleen te koop in de webwinkel van Onze Taal als dat vermeld wordt.

Schelden in Tilburg

Ed Schilders, auteur, bibliofiel en Tilburg-kenner, vertelt in *Appetjoek!* alles wat er te vertellen is "over spotten en schelden in Tilburg, Goirle en ommelanden". Het aantrekkelijk vormgegeven en geïllustreerde boek inventariseert om te beginnen wat de ommelanden de Tilburgers allemaal toewensen (*kruikezeikers, keischijters*), en

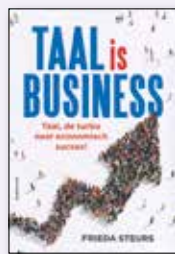

andersom (*struifeters, mosterdzakken*). Vervolgens gaat het over de kunst van het schimpen en schelden over specifieke onderwerpen, zoals gierigheid, domheid, manieren van praten, lichamelijke kenmerken en de politie. Dat het boek een grotendeels historische insteek heeft, merk je aan onderwerpen als 'in de fabriek', 'socialisten' en 'het geestelijk leven', die een beeld oproepen van een maatschappij die we vandaag de dag niet meer kennen.

Appetjoek! Spotten en schelden in Tilburg, Goirle en ommelanden is een uitgave van Gianotten Printed Media en kost € 11,50 (ingenaaid, 120 blz.). Bestellen: Boekenfabriek.nl. ISBN 978 90 6663 075 8

Taal en economie

In haar boek *Taal is business* toont hoogleraar Frieda Steurs (tevens de kersverse nieuwe directeur van het Instituut voor de Nederlandse Taal in Leiden) hoezeer de wereld-economie afhankelijk is van taal. Die wereldeconomie is in toenemende mate een kennis-economie, en voor het overbrengen van kennis heb je nu eenmaal taal nodig. Bovendien moeten bedrijven die internationaal opereren in allerlei

lokale talen met hun klanten en hun doelgroep communiceren. Een en ander brengt allerlei aspecten en problemen met zich mee die de inzet van taal-professionals en hoogwaardige taalsoftware vereisen – en daarmee is er een heuse wereldwijde taalindustrie ontstaan. Onderwerpen die in het boek aan bod komen, zijn meertaligheid, het Engels als wereldtaal, merknamen, vaktaal en terminologie, juridisch en medisch taalgebruik, taalpolitiek en taal- en spraaktechnologie.

Taal is business. Taal, de turbo naar economisch succes! is een uitgave van Scriptum en kost € 24,95 (gebonden, 222 blz.). ISBN 978 94 6319 022 0

➤ **Te koop in de webwinkel van Onze Taal; zie blz. 28.**

Gedichten leren lezen

Veel mensen weten niet goed wat ze met poëzie aan moeten, aldus dichter Ellen Deckwitz, en daarom legt zij in *Olijven moet je leren lezen* uit hoe je gedichten kunt leren lezen en waarderen. Daarbij geeft ze antwoord op allerlei vragen die bij de beginnende

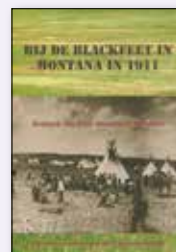

gedichtenlezer zouden kunnen opkomen, zoals 'Waarom heeft poëzie zoveel witregels?', 'Waarom zegt de dichter niet gewoon wat hij/zij bedoelt?' en 'Is vertaalde poëzie de moeite waard?' Maar ook taliger aspecten als regelval, rijm en metaforen komen aan de orde.

Olijven moet je leren lezen. Een cursus genieten van poëzie is een uitgave van Atlas Contact en kost € 17,99 (gelijmd, 160 blz.). ISBN 978 90 450 3134 7

Uhlenbeck bij de Blackfeet

In de zomer van 1911 ondernam de Leidse taalkundige prof. dr. C.C. Uhlenbeck een studiereis naar de Amerikaanse staat Montana, om daar de taal van de Blackfeet-indianen te bestuderen. Zijn echtgenote Willy Uhlenbeck-Melchior vergezelde hem en hield een dagboek bij, en dat is nu, ruim honderd jaar later, gepubliceerd als *Bij de Blackfeet in Montana in 1911*. Haar verslag van deze drie maanden in Montana beschrijft niet alleen de manier waarop haar echtgenoot zijn taalstudies ondernam en de rol

die zij daarbij speelde, maar het geeft ook een onbevangen kijk op het veranderende culturele en economische leven van de Blackfeet. Het dagboek wordt aangevuld met hoofdstukken over leven en werk van de Uhlenbecks na hun terugkomst

uit de Verenigde Staten.

Bij de Blackfeet in Montana in 1911. Dagboek van Willy Uhlenbeck-Melchior is ingeleid en geannoteerd door Mary Eggermont-Molenaar; het is een uitgave van Ginkgo en kost € 25,- (gelijmd, 282 blz.). Bestellen: Uitgeverijginkgo.nl. ISBN 978 90 71256 43 1

Kinderboek over taal

Taal als een jas van Claertje Frieke is een kinderboek waarin de scholierijes Carlijn en Hom samen avonturen beleven. In het verhaal speelt taal een belangrijke rol, en er worden op een speelse manier allerlei taal-

onderwerpen (codetaal, klankwoorden, gespreksvullers, synoniemen, woordvorming) in uitgelegd. Met vrolijke illustraties van Rick de Jongh.

Taal als een jas is een uitgave van HaEs Producties en kost € 15,99 (gebonden, 112 blz.). ISBN 978 90 819901 8 9

➤ **Te koop in de webwinkel van Onze Taal; zie blz. 28.**

En verder

- *Handschrift van de duivel* van Donald Nolet. Thriller over het mysterieuze, nooit ontcijferde Voynich-handschrift uit de Middeleeuwen. Cargo, € 19,90 (gelijmd, 336 blz.). ISBN 978 90 234 9683 0
- *A Practical Dutch Grammar in Arabic* van Yolande Spaans en Abdelmajid Essadiki. Basisgrammatica Nederlands voor Arabischsprekenden, voor beginners en lichtgevorderden, over onder meer woordvolgorde, werkwoorden, ontkenningen en het gebruik van *er*. Primavera Pers, € 12,90 (gelijmd, 96 blz.). ISBN 978 90 5997 220 3 <

Matthias Giesen

*Zöoteleioprotasifobia — de angst dat een dier
jouw zin gaat afmaken.*

Lezer

REDACTIE ONZE TAAL

Naam Steven Hagers.
Woonplaats De Bilt.
Geboren 3 juli 1958 in 's-Hertogenbosch.
Beroep Tekstschrijver, redacteur, vertaler en uitgever.
Partner, kinderen Echtgenote en één uitwonende zoon.
Opleiding Nederlands MOA, Japanse taal en cultuur, specialisatie historische taalkunde.
Hobby's/vrije tijd Typografie en letterontwerp, lezen, werken aan een proefschrift over de eerste hoogleraar Japans in Leiden, J.J. Hoffmann (1805-1878).
Onze Taal-lid sinds 1980.
Waarom werd u lid? Ik deed mijn vervangende dienstplicht bij Bureau Voorlichting van de gemeente Utrecht en daar hadden we het blad. Het

had meteen mijn interesse.
Andere tijdschriften Nieuwsbrieven zoals die van Stichting Academisch Erfgoed en *Leeslint* van Museum Meermanno.
Krant *NRC Handelsblad*.
Televisie Kom ik eigenlijk niet aan toe.
Radio NPO Radio 4.
Boek *De niet verhoorde gebeden van Jacob de Zoet* van David Mitchell. Het speelt onder andere op Deshima rond 1800. Het is zo goed vertaald, je 'hoort' het Nederlands van Japanners er perfect in terug.
Website De websites die ik beheer: *Vzu.nl* (Vereniging van Zelfstandige Uitgevers), *Ngjs.nl* (Nederlands Genootschap voor Japanse Studiën) en mijn eigen *Haes-producties.nl*.
Wat leest u het eerst in *Onze Taal*? 'Ruggespraak'.

Wat zelden? 'De kwestie'.
Welke taalonderwerpen boeien u het meest? Etymologie, taalhistorie en taalontwikkeling.
Favoriete *Onze Taal*-artikel Rubrieken zoals die van Hans Beelen en Nicoline van der Sijs, en van Riemer Reinsma.
Aantrekkelijkste taaltrend Topicalisatie, het 'uitlichten' en 'apart zetten' van een gespreksonderwerp (topic): "Bier, dat lust ik niet." Het Japans kent het als grammaticale categorie.
Ergerlijkste taaltrend Het steeds meer vergooisen van de r.
Verbetert u iemands taalgebruik weleens? Het is mijn werk als redacteur, maar ook alleen dan.
Welke taalfout maakt u stiekem bewust toch? Als grap verkeerde voorzetsels

gebruiken: "Daar heeft u gelijk op."
Als u de baas was over de taal, wat zou u dan het eerst doen? Alle klagers over taalverandering de mond snoeren.
Beste taalgebruiker Schrijver en presentator Michiel Eijssbouts.
Lelijkste woord Lastig te zeggen.
Mooiste woord Veel (zui-ver) Japanse woorden, omdat je er zo goed de etymologie aan kunt afzien. <

Hoort of ziet u taalverschijnselen die u lelijk, verwerpelijk, leuk, nieuw of anderszins opmerkelijk vindt? Laat het ons dan weten. Liefst per e-mail (redactie@onzetaal.nl, met vermelding van uw adres) of anders per reguliere post (Redactie Onze Taal, Raamweg 1a, 2596 HL Den Haag).

Station zonder klemtoon

MARTIJN SMIT - UTRECHT

Net als in veel andere vormen van openbaar vervoer worden in de Amsterdamse metro de stationsnamen omgeroepen. Toen ik laatst in een van de nieuwe metrostalen onderweg was naar het centraal station hoorde ik: “Deze metro rijdt naar ... centraalstation.” Dat klinkt mij raar in de oren; ik zou of ‘centraal station’ verwachten, of ‘centraál station’. Misschien is de onbeklemtoonde versie van *station* opgenomen omdat dan hetzelfde geluidsfragment gebruikt kan worden voor ‘station Zúid’ en dergelijke?

Reactie GVB, Amsterdam
Wat een opmerkelijke reiziger! De woordcombinatie *centraal station* wordt bij GVB altijd als geheel ingesproken, dus niet per woord of lettergreep. Er zijn verschillende omroepberichten in de metro waarin deze halte voorkomt. We hebben deze teruggeluisterd en inderdaad, in een van de fragmenten wordt *station* per abuis niet met een duidelijke klemtoon uitgesproken. Dat hoort natuurlijk wel zo te zijn. We gaan deze specifieke halte-afroep dus opnieuw laten inspreken. Bedankt!

Om de hoek loeren

ONCKO STUIVELING - AMSTERDAM

We leven in onzekere tijden, waarin overal gevaar loert en de volgende crisis om de hoek ligt. Sterker nog, steeds meer ellende ‘loert om de hoek’. Via Google vind je talloze voorbeelden. Het degradatiespook, een griepepidemie of een spierblessure: ze loeren allemaal om

de hoek. Maar volgens mij is dit onjuist. Gevaar ‘ligt om de hoek’, ‘ligt op de loer’, of ‘loert overal’; gevaar loert niet om de hoek.

Bevoordeeld

B.J. MANSVELT BECK - AMSTERDAM

Ik ben het al een paar keer te gengekomen: *bevoordeeld* in plaats van *bevooroordeeld*, en *voordeel* in plaats van *vooroor-*

deel. “Werkgevers zijn vaak bevoordeeld” en “Allochtone Nederlanders hebben last van de voordelen van anderen”, aldus minister Lodewijk Asscher in een radioprogramma over discriminatie op de arbeidsmarkt. En hiphopmuzikant Typhoon schreef op Instagram, nadat hij staande was gehouden door de politie: “De dienstdoende agent, (vriendelijke vent daar niet van) gaf toe dat hij bevoordeeld was.” <

Taalergernissen

De Duitse

COEN EGGEN - KELMOND-BEEK

Steeds vaker word ik door de media op het verkeerde been gezet. Wanneer ik een zin lees als ‘De Duitse Anne ...’ of ‘De Franse Danique ...’ denk ik steeds dat het om een dame gaat. Maar vaak genoeg blijkt er toch een man beschreven te worden, en is *Duitse* of *Franse* niet een zelfstandig maar een bijvoeglijk naamwoord. Je verwacht dan toch op zijn minst achter de nationaliteit een toevoeging, bijvoorbeeld het beroep van de persoon in kwestie (‘De Duitse politicus Anne ...’, ‘De Franse muzikant Danique ...’).

Opvallend is dat ‘ze’ het allemaal doen, alle Nederlandse kranten, tijdschriften, brie-

venschrijvers, overal. Ik spring verheugd op als heel af en toe eens iemand het goed doet.

Deze

ARNOLD VAN DEN EEBENBEEMT - HOGE HEXEL

Ik stoor mij aan de verdringing van *hem*, *haar*, *het*, *dit*, *dat* en *die* door *deze*. Twee willekeurige voorbeelden: “Krijg ik, als mijn krant niet is bezorgd, deze alsnog nabezorgd?” “Wij bieden geen welkomstgeschenk aan en u hoeft deze dus niet aan te vragen.”

Mooischrijverij, als u het mij vraagt. *Die* klinkt natuurlijker en minder formeel. En bij *het*-woorden (zoals *welkomstgeschenk*) is verwijzen met *deze* zelfs fout. In de zin hiervoor zou ik voor *dat* kiezen. <

Foto: Flyingjoost / Wikimedia

Deze metro gaat naar ‘centraálstation’.

Trouwe leden

Wie lid wordt van een vereniging of abonnee van een tijdschrift krijgt vaak een welkomstcadeau. Maar zouden ook trouwe leden niet af en toe zo moeten worden beloond? Ja, vinden wij.

Daarom verloot Onze Taal elke maand tien taalboeken onder de vaste leden. Iedereen die meerdere jaren lid is van Onze Taal, loot mee. Deze maand vielen in de prijzen: J.F.C. Baesjou, A.P. Cornelissen, M.K. van Dort-Slijper, K. de Koninck, A.I.M. Kool, M. Koopmans, C.J. van Luijk-Nagel, J.H.D. Rootlieb, J.A.N. Voogd-van Veen en R.A.F. van der Wal.

ANTWOORDEN TAALTEST (zie pagina 9)

A. Spelling

1. a. gelogenstraft
2. b. knickerbocker
3. a. tatoeëring

B. Woordenschat

1. a. aflossing van schulden
2. a. druif
3. b. wc in de buitenlucht

C. Zoek de fouten

1. *Zuid-Beierse, weisswurst*, *gebraden, kant-en-klare, tipi*
2. *bivakkeerden, te midden van, pre-tentieuze, vijfsterrenhotel, exceptionele, inktvisringen, verorberden*

D. Extra

Het uitstekende dragende element is een kraagsteen.

Lezertje

De brief van deze maand is geschreven door Thirza. Zij zit in groep 5 en woont in Barneveld.

Naam: Thirza Oskam.

Leeftijd: 7 jaar.

Leukste vak op school: Station Zuid (dat is lezen) en taal.

Favoriete boek: de boeken van Spekkie en Sproet.

Favoriete taalspelletje: Dat papa woorden omgekeerd zegt en ik moet raden welke woorden dat zijn. Dan zegt hij bijvoorbeeld 'onaip' en dan is het goede woord *piano*.

Welke taalfout maak je zelf weleens? Als ik te snel praat, spreek ik woorden verkeerd uit, vooral lange woorden als *aluminiumfolie*.

Mooiste woord: *ballerina* en *liefde*.

Lelijkste woord: *oorlog*.

Heb je weleens zelf een woord bedacht? Ja, *tranenboom*, toen ik niet meer wist hoe die boom bij de singel ook alweer heette ('treurwilg'). En vroeger noemde ik een kroket een 'kruimelvlaesje'.

Thirza verdient hiermee het Van Dale basiswoordenboek Nederlands. Wil jij ook meedoen? Stuur dan een mailtje naar taaltje@onzetaal.nl, en dan sturen we je alle vragen toe.

MOPJE

De meester zegt: "Alle woorden die met *on* beginnen, zijn nare woorden. Zoals *ongeluk*, *onvoldoende*, *onaardig*. Wie weet er nog zo'n woord?" Jantje steekt zijn vinger op: "Onderwijzer!"

Mop van Thirza

Illustraties: Josje van Koppen

Woordweetje

Waarom heet een kanarie 'kanarie'?

A Is we nou verklappen dat de kanarie oorspronkelijk alleen op een groep eilanden te vinden was, kun jij dan raden welke eilanden dat waren?

Nou?

Inderdaad, de Canarische Eilanden! Zo komt het gele vogeltje dus aan zijn naam. *Kanarie* betekent: 'vogel van de Canarische Eilanden'. Maar nu hebben we een tweede vraag voor je, en die is wel wat moeilijker. Want waarom heten de Canarische Eilanden eigenlijk 'Canarische Eilanden'? Nee, de naam komt niet van de kanarie, maar wel van een ander dier. Op de Canarische Eilanden leefden vroeger erg grote honden, en het Latijnse woord voor hond is *canis*. De Canarische Eilanden zijn dus eigenlijk 'de hondeneilanden'.

En de kanarie? Dat is dan de hondeneilandenvogel.

kids week TAALNIEUWS

Megaveel Maxen

'Max, hierrrr!' De kans dat je zo'n zin op straat of in een park hoort, is best groot. Veel Nederlandse honden heten namelijk Max. Dat blijkt uit een onderzoek naar huisdiernamen. Er sluipen ook superveel Simba's rond: dat is de populairste kattennaam. Welke namen amper voorkomen? Bossy en Grigoleit bijvoorbeeld. En Bolliewollies Chimene. Zoveel lettergrepen roept natuurlijk ook niet heel makkelijk!

Kidsweek is een échte, wekelijkse krant, speciaal voor kinderen van 7 tot 12 jaar. Website: www.kidsweek.nl.

Populairste hondennamen

1. Max
2. Pip
3. Bella
4. Lola
5. Diesel

Populairste kattennamen

1. Simba
2. Tommy
3. Boris
4. Max
5. Gizmo

Foto: 123RF

Ruggespraak

Inge Dekker alleen op de estafette

Trouw

Een tekort aan vitamine D3 kan tot diverse klachten leiden. Een belangrijk verschijnsel is een verandering van gedrag of psyche maar ook broos haar. Bv. snelle stemmingswisselingen of slecht om kunnen gaan met stress of haaruitval.

Vageklachten.ashrama.nl

Amalia ondanks pijnlijke enkel en andere prinsesjes fraai op de foto

Omroepwest.nl

Nikki is als zwervertje bij ons op het dierentehuis terechtgekomen. Een klein wit bang hoopje. Met eten, liefde en een goede trimbeurt is er van dat kleine hoopje niets meer over.

Ikzoekbaas.dierenbescherming.nl

Iedereen kan helpen om deze vorm van verontreiniging te voorkomen door eerst even naar het toilet te gaan voor een verfrissende duik.

Kompas Regiokrant

Duizenden op vakantie in ziekenhuis

De Telegraaf

Ten tijde van zijn bezoek aan de Blue Marlin ziet zijn nabije toekomst er niet rooskleurig uit. Dat is ook wat Pellè laat doorschemeren als hij in zijn zwembroek een oude bekende treft.

NRC Handelsblad

Bus richting Schiphol ontruimd door verwarde man

De Standaard

Met dit horloge kun je ook gesprekken voeren.

Smartwatcheskopen.nl

Vossen leren ruiken op Amelisweerd

AD

Bij Kattenopvang Waasland worden momenteel 200 katten opgevangen. Veel van de katten die binnenkomen hebben wel een chip, maar ze weten niet in welke databank ze moeten zoeken.

Het Nieuwsblad

Flinke lapjes poes

Facebookbericht Stichting Dierenambulance Purmerend e.o.

ruggespraak@onzetaal.nl

ONZE TAAL 2016 • 9 PRIJS € 6,-

